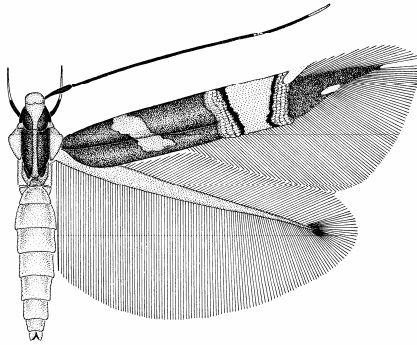

FRANJE

Jaargang 9 (18)

30 september 2006

ISSN: 1388-4409

**Mededelingen uit de Secties Snellen en Ter Haar van de Nederlandse
Entomologische Vereniging**

Colofon

Franje is het gezamenlijke contactorgaan van de secties “Snellen” en “Ter Haar” van de Nederlandse Entomologische Vereniging en verschijnt twee maal per jaar.

Logo: *Cosmopterix zieglerella* door Sjaak Koster

Redactie: Frans Groenen, Maurice Jansen en Rob de Vos

Redactieadres: Maurice Jansen, Appelgaard 9, 4033 JA Lienden. Tel: 0344-603758, e-mail: m.g.m.jansen@minlnv.nl

Bestuur sectie Snellen:

voorzitter: Louis van Deventer, Van Speijkstraat 45, 5151 MD Drunen, e-mail: ljdventer@hetnet.nl

secretaris: Henk ten Holt, De Kluijskamp 10-28, 6545 JD Nijmegen. Tel: 024-3733995, e-mail: h.tenholt@tiscali.nl

penningmeester: Frans Groenen, Dorpsstraat 171, 5575 AG Luyksgestel. Tel: 0497-542153, e-mail: groene.eyken@chello.nl

Bestuur sectie Ter Haar:

voorzitter: Jaap Zwier, Turfweg 27, Yzevoorde 7021 JN Zelhem. Tel: 0314-326789, e-mail: jaap.zwier@slangenburg.nl

secretaris: Maja de Keijzer, Corn. De Wittstraat 36^e, 3311 GD Dordrecht. Tel: 078-6137704 E-mail: boos@xs4all.nl

penningmeester: Janny Sinnema, Sparjeburd 29, 8409 CK Hemrik. Tel: 0516-471222, e-mail: s.g.sinnema@wanadoo.nl

lid: Henk Hunneman, Ardennen 9 – Lunetten, 3524 VC Utrecht Tel: 06-52478339.

lid: Hans Huisman, Patrijzenlaan 4, 8091 BK Wezep Tel: 038-3765741, e-mail: kj.huisman@hetnet.nl

Kopij voor de volgende Franje dient minstens twee maanden voorafgaand aan de eerstvolgende sectie-bijeenkomst bij de redactie ingeleverd te worden vóór 1 januari en vóór 1 juli. Grotere kopij of kopij met figuren indien mogelijk inleveren na overleg.

Lidmaatschap:

voor leden van Snellen: € 9,- per jaar, bij voorkeur te voldoen op Rabobank-rekening 130635790 te Luyksgestel onder vermelding van “Snellen”.

voor leden van Ter Haar: € 9,- per jaar, girorekening 4316551 t.n.v. Sectie Ter Haar, Hemrik.

Foreign members can pay their subscription of € 9,- yearly at the international banking account number: IBAN NL 80 RABO 0130 6357 90; BIC-Code: RABONL2U
Concerning the costs, please inform at your bank.

Für ausländische Mitglieder, bitte überweisen Sie den Mitgliedsbeitrag von € 9,- auf unsere internationale Kontonummer: IBAN NL 80 RABO 0130 6357 90; BIC-Code: RABONL2U. Für die Kosten, bitte informieren Sie bei Ihnen Bank.

INHOUD

Henk ten Holt

Verslag van de voorjaarsbijeenkomst van de sectie Snellen op 25 maart 2006 te Lexmond 4

Mededeling 10

Maja de Keijzer

Verslag van de voorjaarsbijeenkomst van de sectie Ter Haar op 8 april 2006 te Lexmond 11

Frits Bink

Goochelen met de levenscyclus 21

Jaap Zwier

Rode lijsten 25

Najaarsbijeenkomst van de sectie Snellen..... 33

Najaarsbijeenkomst van de sectie Ter Haar 34

Verslag van de voorjaarsbijeenkomst van de sectie Snellen op 25 maart 2006 te Lexmond

Henk ten Holt

Aanwezig: B. van Aartsen, J. Asselbergs, A. Cox, L. van Deventer, A. Goutbeek, F. Groenen, H. Groenink, L. Groothedde, C. ten Ham, A. Heeren, H. ten Holt, H. Huisman, M. Jansen, K. Kaag, M. de Keijzer, S. Koster, H.J. van Loh, C. Naves, J. Scheffers, A. Schreurs, M. van der Straten, S. Tiemersma (NEV-secretaris), E. Vermandel, J. van Vuure, H. van der Wolf, J. Wolschrijn, N. Wolschrijn, J. Zwier

Huishoudelijk deel

Opening

De voorzitter opent de vergadering en heet alle aanwezigen welkom. Helaas zijn de pc en beamer op dit moment kapot. Gelukkig is de macrocamera wel aanwezig. Sjoerd Tiemersma, secretaris van de NEV, zal tijdens het ochtendgedeelte van de vergadering aanwezig zijn, om de contacten met de sectie te versterken.

Verslag

Ten onrechte zijn Willy en Jurate de Prins niet opgenomen in de lijst van sectieleden die de najaarsvergadering van 2005 hebben bezocht, zij hadden zich per abuis niet ingeschreven op de deelnemerslijst. Na deze aanvulling wordt het verslag van de vergadering van 22 oktober 2005 goedgekeurd.

Naar aanleiding van het verslag van 22 oktober 2005 wordt het volgende opgemerkt:

- Jaap Zwier meldt dat Frans Groenen i.v.m. het verslag van de excursie in Zuidoost-Brabant nog wacht op de gegevens van de micromensen.
- In verband met het lang verwachte verslag van de excursie bij Bergen op Zoom kan Louis van Deventer melden dat er contact is geweest met Frans Post. Hij ziet de zaak nu zonnig in.
- Harry Groenink vertelt dat de door hem gemelde *S. gigantella* vervalst. Het blijkt om een macro te gaan.
- Sjaak Koster mist een vermelding in het verslag van de mededeling door Henk ten Holt van een nieuwe soort voor de fauna.

Franje

Jacques Wolschrijn is van mening dat de berichtgeving in Franje over het overlijden van Gerard Langohr wel erg summier is gezien het zeer grote belang van Gerard Langohr voor de microlepidopterologie in de afgelopen decennia.

Bestuursmededelingen

De voorzitter meldt dat Marja van der Straten bereid is gevonden de voorzittershamer met ingang van de najaarsvergadering 2006 over te nemen en dat Frans Groenen heeft aangegeven herkiesbaar te zijn als penningmeester.

Zoals eerder bericht verzoekt de EIS-werkgroep Vlinderfaunistiek de sectie Snellen een lid en een bestuurslid aan te wijzen die de sectie willen vertegenwoordigen in de werkgroep Vlinderfaunistiek. Tot op heden heeft zich nog geen lid gemeld dat daartoe bereid is. Leden die dit overwegen, worden verzocht dit bij het bestuur kenbaar te maken. Frans Groenen heeft zich bereid verklaard als bestuurslid de sectie te vertegenwoordigen en zal daartoe door het bestuur worden voorgedragen wanneer de vergadering daarmee instemt.

Frans Groenen vertelt hoe hij aankijkt tegen de vertegenwoordiging van de sectie in de EIS-werkgroep Vlinderfaunistiek:

“Enkele jaren geleden is de EIS-werkgroep Vlinderfaunistiek (WVF) opgericht. In april 2005 is een overeenkomst tussen EIS-centraal en de WVF vastgesteld. De WVF is voor het verkrijgen van betrouwbare gegevens voor een groot gedeelte afhankelijk van de leden van de NEV-secties Ter Haar en Snellen. Het is de wens van zowel de WVF als van beide secties om in een prettige werksfeer en binnen goede afspraken te werken aan overeenkomstige doelstellingen. Om dit vorm te geven wordt een bestuurslid en een lid van beide secties afgevaardigd naar de WVF.

De taken van de afgevaardigden van de sectie Snellen zijn:

- bevorderen van de samenwerking tussen de sectie Snellen en de WVF
- afstemmen van de gezamenlijke doelen en het behartigen van de belangen van de sectie Snellen, zoals die zijn vastgelegd in de reglementen van de sectie.

Voor wat betreft inhoudelijke zaken binnen de WVF hebben de afgevaardigden een adviserende rol. Voor de informatie van de sectieleden wordt jaarlijks, of indien noodzakelijk frequenter, door de afgevaardigden kort verslag gedaan van de activiteiten van de WVF.” De vergadering stemt daarna in met vertegenwoordiging van de sectie door Frans Groenen.

Louis van Deventer zegt geluiden te hebben opgevangen dat de sectie wellicht meer activiteiten zou kunnen ontwikkelen. Daarbij wordt gedacht aan ééndaagse excursies.

Sjaak Koster geeft aan dat er serieuze plannen waren om afgelopen winter opnieuw een genitaliënworkshop te organiseren, ditmaal gericht op een specifieke groep. Dit bleek echter bij nader inzien veel ingewikkelder en tijdrovender dan vooraf was voorzien. Het gaat nu de komende winter plaatsvinden.

Namens het NEV-bestuur wordt een aantal mededelingen gedaan:

- het programma ORDE zal worden opgevolgd door het programma KLASSE, dat veel verbeteringen zal bevatten en naar verwachting begin 2007 zal verschijnen.
- er wordt gedacht aan de uitgave van een Handboek Entomologie voor beginnende entomologen, gebaseerd op een bewerking van het NJN-insekten basisboek. De sectie Snellen en de andere secties wordt gevraagd, met het oog op een specifieke invulling ervan nu al te gaan nadenken over belangrijke onderwerpen.
- in de herfst van 2006 zal opnieuw een cursus Entomologie worden georganiseerd. Zie de website van de vereniging (www.nev.nl) en Entomologische Berichten van april 2006.

- op de website van de NEV is nu ook de inhoudsopgave van EB en TvE beschikbaar (vanaf 1980).
- de EB-redactie zal een enquête onder de leden houden zoals is beloofd bij de omschakeling naar EB-nieuwe stijl. De leden worden dringend verzocht de enquête in te vullen. Tevens wordt uitdrukkelijk gevraagd om kopij voor de volgende afleveringen.
- de lentevergadering zal worden gehouden op een donderdagavond. Het bestuur hoopt dat het daardoor voor meer leden mogelijk is om belangstelling te tonen.

Afmelding

De secretaris deelt mee dat de heer Nieuwland zich met ingang van 2006 heeft afgemeld als lid van de sectie.

Komende vergaderingen

De secretaris deelt mee dat - in afwijking van de eerder genoemde voorlopige datum - de volgende vergadering plaats zal vinden op **28 oktober 2006**. De voorjaarsvergadering 2007 zal plaatsvinden op 14 april 2007 en de najaarsvergadering op 27 oktober 2007. Deze laatste datum is nog voorlopig.

Zomerexcursie 2006

Maurice Jansen houdt een enthousiasmerend verhaal over de geplande excursie in Zeeland. Hij heeft een beamerpresentatie voorbereid die nu helaas geen doorgang kan vinden. Het belooft een zeer afwisselend en druk programma te worden omdat vergunningen zijn verkregen van diverse organisatie voor een groot aantal gebieden. Op het moment van de vergadering hadden zich 24 mensen aangemeld. Opmerkelijk is dat Maurice er in geslaagd is voor een bedrag van 1050 euro subsidies te verkrijgen van de beheerders. Daar staat vanzelfsprekend de verplichting van verslaglegging tegenover.

The State of Britains larger moths

Henk ten Holt maakt opmerkelijk op een interessant rapport dat zeer recent in Groot-Brittannië is verschenen: *The state of Britain's larger moths*. Het rapport is het resultaat van langjarig onderzoek (1968 – 2002) dat uniek is in zijn soort en gaat o.a. in op de ontwikkeling van aantallen en trends van macronachtvlinders. Het is uitgegeven door de Britse Butterfly Conservation in samenwerking met Rothamsted Research en voor een gering bedrag verkrijgbaar. Zie verder het verslag van de sectie Ter Haar.

Faunistische mededelingen

Hans Huisman

Hans Huisman toont en bespreekt enkele oude vangsten van Bob van Aartsen. Omdat de laatste, door omstandigheden gedwongen, afgelopen winter veel thuis was is hij gedoken in het materiaal dat hij in de loop van de tijd verzameld heeft, ook van micro's. Daar zijn verschillende heel opmerkelijke dingen bij, zoals *Mompha langiella* (Hübner) en *Platyptilia capnodactylus* (Zeller). Omdat het voor een deel over heel oude vangsten gaat, die nog nooit gepubliceerd zijn, lijkt het de beste oplossing er een apart artikeltje in Franje aan te wijden, zodra alles voldoende is doorgenomen.

Charles Naves

De tot de familie Yponomeutidae behorende *Pseudoswammerdamia combinella* (Hübner) werd op 23.iv.2004 te Drempt gevangen en dit betekent een nieuwe soort voor de Achterhoek. Het blijkt een zeer lokale soort te zijn die gebonden is aan sleedoorn. Kuchlein (1993) meldt slechts zeven stippen waarvan er zeker twee al terug te vinden zijn in Snellen (1882).

De fraaie vedermot die de naam *Cnaemidophorus rhododactyla* (Denis & Schiffermüller) draagt en op rozensoorten leeft, werd op 12.vii.2005 te Drempt als nieuw voor de Achterhoek gevangen. Tot zijn voornaamste verspreidingsgebied behoort de kuststrook van Noord- en Zuid-Holland. In het binnenland zou de soort, gezien het aantal stippen op de kaart (Kuchlein, 1993) op slechts vier plaatsen voorkomen: twee in Gelderland en twee in Limburg. Wel een bewijs dat het geen gewone soort is.

Van *Glyptoteles leucracrinella* Zeller werden in 2005 maar liefst vier vlinders te Drempt gevangen. Kuchlein (1993) meldt de soort nog niet van Gelderland. Het is niet uitgesloten dat ook deze soort steeds verder noordelijk kan worden waargenomen.

Ook nieuw voor de Achterhoek is de vlinder *Paratalanta pandalis* (Hübner). Ik ving de vlinder op 3.vi.2005 te Drempt. De Veluwe blijkt het voornaamste vlieggebied voor de soort te zijn.

Literatuur

Kuchlein, J.H. 1993. De kleine vlinders: Handboek voor de faunistiek van de Nederlandse Microlepidoptera. Pudoc.

Snellen, P.C.T. 1882. De Vlinders van Nederland.

Hugo van der Wolf

Hugo brengt het recent verschenen *Coleophoriden*-deel in de serie World Catalogue of Insects (Apollo Books) onder de aandacht. Het boek is geschreven door Giorgio Baldizzone, Hugo van der Wolf en Jean-Francois Landry. Met de hem eigen milde ironie en zelfspot vertelt Hugo dat het een bijzonder saai boek is geworden waar men alleen naam, auteur, jaartal, distributie en bronnen in kan terugvinden. De bibliografie beslaat de helft van het boek. Hij neemt het zelf dagelijks ter hand.

In vergelijking met het vorige standaardwerk van Vives Moreno uit 1988, dat heel nuttig was maar wemelde van de fouten, is zeer veel nieuwe informatie verwerkt. Het aantal genera is ten opzichte van Vives Moreno afgenomen van 14 naar 5 maar het aantal soorten is gestegen van 1009 naar 1342. Zijn daarmee de Coleophoriden 'af'? Volstrekt niet. Hugo heeft thuis nog zeker 60 onbeschreven soorten staan en schat het totale aantal soorten wereldwijd op zo'n 2400.

De sectie begroet het nieuwe boek met applaus voor de auteur.

Jaap van Vuure

In de jaarlijst van 2003 (EB 65: 37) wordt de vangst van *Bryotropha basaltinella* (Zeller) op 15.viii.2003 te Ouddorp door Hans Huisman gemeld. Geconcludeerd wordt dat deze soort nu met zekerheid in het zuidwesten van Nederland was vastgesteld.

Deze conclusie kan ik ondersteunen met de vangst op licht van een ex. te Kortgene op 4.ix.2005. *B. basaltinella* lijkt uiterlijk nog het meest op *B. senectella* (Zeller), dat is na *B. terrella* (Denis & Schiffermüller) de meest algemene soort van dit genus op Noord-Beveland en is daarvan met zekerheid te onderscheiden door middel van het genitaal. Bij lateraal uitprepareren valt op dat de gnathos van *basaltinella* relatief smal begint en gelijkmatig in een punt uitloopt, terwijl deze bij *senectella* breder is aan de basis en meer in een hoek op een punt uitloopt. Daarnaast heeft het vinculum van *senectella* bovenaan een 'bultje' dat bij geen andere soort van het genus zo opvallend is.

Zie ook de afbeeldingen van de hand van ons medelid Toine Rutten in *The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland* (2002) eerder gepubliceerd in *Nederlandse Faunistische Mededelingen* (1999).

Sjaak Koster

Elachistidae

Elachista regificella Sircom.

Op de vorige Snellenbijeenkomst heb ik een tweetal exemplaren van deze soort laten zien die in het Zwanenwater te Callantsoog waren gevangen. Erik van Nieukerken maakte toen de opmerking dat deze soort recentelijk was opgesplitst in niet minder dan drie soorten (Kaila et al., 2001). Tot mijn schande moet ik bekennen dat ik de overdrukken van dit en van het Engelse artikel over dit onderwerp al in mijn bezit had, maar deze helemaal over het hoofd had gezien. Inmiddels heb ik het materiaal van het Zwanenwater gedissecteerd en vastgesteld dat de beide exemplaren behoren tot *Elachista geminatella* (Herrich-Schäffer). Ook de exemplaren uit de collectie van Arnold Schreurs behoren tot deze soort (det. Willy Biesenbaum). Mogelijk is *Elachista geminatella* de enige van de drie die in ons land voorkomt, maar dit is niet met zekerheid te zeggen, want onderscheid tussen de soorten kan alleen worden vastgesteld aan de hand van de verschillen tussen de mannelijke en vrouwelijke genitaliën.

Hieronder een overzicht van de drie soorten die vroeger alleen tot *Elachista regificella* werden gerekend (Kaila & Langmaid, 2005).

Elachista regificella Sircom.

Tot dusver is deze soort alleen bekend van enkele plaatsen uit Engeland. Ook hier is de vlinder zeldzaam. Ze is ook gekweekt en wel van grote veldbies (*Luzula sylvatica*). De rups maakt een mijn in het blad van september - oktober en na overwintering tot half mei - begin juni. De rups verwisselt vaak van mijn.

Elachista geminatella (Herrich-Schäffer).

Traugott-Olsen had reeds in de gaten dat er meerdere soorten onder de soort *Elachista regificella* schuilgingen en heeft er een in 1995 beschreven als *E. nieukerkeni*, maar deze soort bleek al eerder te zijn beschreven door Herrich-Schäffer in 1855 als *E. geminatella*. *Elachista geminatella* komt voor in een groot deel van Europa en is

vastgesteld in de navolgende landen: België, Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Letland, Nederland, Oostenrijk, Slowakije, Spanje en Zweden. *E. geminatella* is gekweekt van grote veldbies, maar in Letland en Zweden is de soort gevonden waar deze plant helemaal niet voorkomt. Dit laatste geldt ook voor het Zwanenwater. Mogelijk is hier de vervanger gewone veldbies (*Luzula campestris*), maar dit moet nog worden bewezen aan de hand van kweekresultaten.

Elachista tengstromi Kaila, Bengtsson, Šculcs & Junnilainen.

Dit bleek een derde soort te zijn die tot het *Elachista regificella*-complex behoort. Ze heeft een transpalaearctische verspreiding en is inmiddels vastgesteld in Denemarken, Duitsland, Engeland, Finland, Letland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Rusland, Zweden en Zwitserland, maar ook in Japan. De rupsen zijn in Europa gevonden uitsluitend op ruige veldbies (*Luzula pilosa*), alleen voor Japan wordt een andere *Luzula*-soort opgegeven.

Gelechiidae

Isophrictis spec. fauna spec. nov.

Limburg: Schinveld, 3.viii.2004, leg. A. Schreurs.

Het desbetreffende exemplaar was sterk afgevlagen en stond in een doosje met materiaal dat ik van Arnold Schreurs kreeg ter determinatie. Omdat het zo afgevlagen was, heb ik voor de zekerheid een preparaat gemaakt van de genitalia en tot mijn verassing bleek het niet te gaan om de gewone *Isophrictis striatella* (Denis & Schiffermüller), maar om een andere, sterk op deze gelijkende, soort uit het genus *Isophrictis*. Een soort die nog niet eerder in Nederland was gevonden. Echt vreemd is de vondst niet want deze vlinder komt in al de ons omringende landen voor. Als voedselplant voor de rups worden onder andere opgegeven wilde bertram (*Achillea ptarmica*) en gele kamille (*Anthemis tinctoria*) (Elsner et al., 1999).

Tortricidae

Pammene oxsenheimeriana (Lienig & Zeller) die als een zeer zeldzame soort geldt: Meijnweg, 16.v.2005, A. Schreurs. Bentinck & Diakonoff (1968) geven als vindplaatsen op Arnhem, Nijmegen, Hoge Vuursche en Hilversum. In Kuchlein (1993) komt daar nog een viertal stippen bij. De rups zou leven in *Chermes*-gallen op fijnspar (*Picea abies*), maar andere bronnen spreken van de knoppen van deze spar en van de grove den (*Pinus sylvestris*).

Pyralidae

Diplopsseustis spec. Gelderland: 's Heerenberg, 9.ix.2003, leg. C. Naves.

Deze *Diplopsseustis* soort is zonder twijfel geïmporteerd. Ze werd door de dochter van Charles Naves op haar werk in een bloemenzaak aangetroffen. De vlinder hoort thuis in het Verre Oosten, maar is ook bekend van China en Japan. Inmiddels is de soort al enige jaren bekend uit Spanje, Portugal en van de Canarische Eilanden, waar ze een populatie heeft weten te vormen. Kortgeleden is ze ook in Engeland aangetroffen. Vermoedelijk zijn vanuit deze populaties de Engelse en Nederlandse exemplaren afkomstig.

Over de verspreiding van deze soort in Europa is nu een artikel in druk. Het zal verschijnen in de eerstvolgende aflevering van *Nota lepidopterologica*.

Literatuur

- Bentinck, G.A. & A. Diakonoff, 1968. De Nederlandse Bladrollers (Tortricidae). Monographieën van de Nederlandse Entomologische Vereniging 3: 1-201.
- Elsner, G.P., P. Huemer & Z. Tokár, 1999. Die Palpenmotten Mitteleuropas (Lepidoptera, Gelechiidae). Slamka.
- Kuchlein, J.H. 1993. De kleine vlinders: Handboek voor de faunistiek van de Nederlandse Microlepidoptera. Pudoc.
- Kaila, L., B. Bengtsson, I. Ščuls & J. Junnilainen, 2001. A revision of the *Elachista regificella* Sircom-complex (Lepidoptera: Elachistidae). Entomologica Fennica 12: 153-168.
- Kaila, L. & J.R. Langmaid, 2005. The *Elachista regificella* Sircom complex (Lep.: Elachistidae) in Britain. Entomologist's Record 117: 187-193.

Maurice Jansen

Maurice vertelde dat Franje geruild wordt met *Melanargia* en met Zeitschrift für Entomologie. Deze worden voorlopig bij hem opgeslagen en kunnen worden ingezien of geleend. Hij liet ook de dissertatie rondgaan van Ludger Wirooks, 2005: Die ökologische Aussagekraft des Lichtfangs. Eine Studie zur Habitatbindung und kleinräumigen Verteilung von Nachfaltern und ihren Raupen. Verlag Wolf & Kreuels, Havixbeck. ISBN: 3-937455-05-1. Ondermeer te verkrijgen bij de auteur: Dr. L. Wirooks, Steinkaulstrasse 46, D-52070 Aachen. Ludger.Wirooks@bio7.rwth-aachen.de.

Uitgeleide

Marja van der Straten brengt de NEV-website onder de aandacht en pleit ervoor dat de sectieleden in de ledenlijst iets over zichzelf vertellen en een foto plaatsen. Als men geen digitale foto heeft dan kan men desgewenst een gewone foto inleveren bij het bestuur om te laten digitaliseren

Mededeling

Rob J.M. Meijer, Evenaar 32, 2408 MG Alphen aan den Rijn, tel. 0172 6530 63, heeft materiaal voor de vlinderhobby in de aanbieding, zoals spanplanken en een sleeppnet. Rob zoekt een goede bestemming voor deze spullen, denkt bijvoorbeeld aan een jeugdafdeling van een natuurvereniging. Wie een goede bestemming weet, kan contact opnemen met Rob Meijer.

Verslag van de voorjaarsbijeenkomst van de sectie Ter Haar op 8 april 2006 in Lexmond

Maja S.M. de Keijzer

Aanwezig: B. van Aartsen, A. Almekinders, B. van As, A. Baaijens, G. Bergsma, F. Bink, E. de Bruin, H. Bunjes, A. Cox, A. Goutbeek, D. Groenendijk, M. Groenendijk, H. Groenewoud, H. Groenink, L. Groothedde, C. ten Ham, H. ten Holt, K. Huisman, A. Hunneman, H. Hunneman, A. Jagersma, M. Jansen, W.G. de Jong, K. Kaag, M. de Keijzer, J. Kerseboom, I. Kiel-Hartog, B. Kruijzen, H. van Kuijk, F. van Lamoen, T. Muus, H. Nagel, G. Padding, F. Post, K. Rijdsijk, W. van Rooijen, A. Saunders, J. Scheffers, J. Schipperen, J. Sinnema-Bloemen, S. Sinnema, M. van der Straten, J. Stuurman, G. Tuinstra, S. Uhlenberg, E. Vermandel, D. Vestergaard, J. Voogd, Rob de Vos, J. van Vuure en J. Zwier.

Afwezig met bericht: C. Gielis, M. Fransen, F. Groenen. Jaap van Vuure meldt dat J. Lucas verhinderd is door gezondheidsproblemen.

Huishoudelijke mededelingen

Opening

De voorzitter opent de vergadering en heet alle aanwezigen van harte welkom, met name Abel Jagersma, die recent lid geworden is van de sectie, en die zijn interesse in vogels en dagvlinders heeft uitgebreid met nachtvlinders.

Een speciaal welkom ook voor vertegenwoordigers van de Vlinderwerkgroep West Zeeuwsch-Vlaanderen: Anna Almekinders en Hans van Kuijk, die zowel naar dag- als nachtvlinders kijken en later een korte presentatie zullen houden.

De voorzitter memoreert het koude begin van 2006: de winter gaat over in een koud voorjaar met relatief weinig vlinderwaarnemingen. Hopelijk wordt het nu beter: Gerrit Tuinstra meldt ons dat hij de avond voor de vergadering, op 7 april, 's avonds in Friesland bij het stropen op een veertigtal bomen bijna 3.000 exemplaren van *Orthosia cruda* (Denis & Schiffermüller) aantrof.

Bestuursmededelingen

Verslag van de bijeenkomst op 26 november 2005

Daan Vestergaard merkt op dat in het verslag op pagina 26 bij zijn opmerkingen moet staan dat hij een gynandromorf exemplaar liet zien van een Nederlandse *Pieris napi*, niet van een *Callimorpha dominula*.

Opgemerkt wordt dat in “Franje” bij de agenda’s nog steeds wordt verwezen naar Killesteijn, terwijl ons onderkomen al enige tijd “De Vijf Hoeven” heet. Dit zal worden aangepast.

Hierna wordt het verslag goedgekeurd met dank aan de secretaris, Rob de Vos.

Werkgroep Vlinderfaunistiek [WVF]

De Werkgroep Vlinderfaunistiek is een aantal jaren geleden opgericht en bevindt zich nu in een overgangsfase. Alle oprichters zijn ook nu nog bestuurslid. Gestreefd wordt naar een meer evenwichtige en meer democratische samenstelling met vertegenwoordigers uit diverse organisaties met een belang in de WVF. Volgens het aangepaste reglement van de sectie Ter Haar, zal de sectie in de WVF worden vertegenwoordigd door twee personen, namelijk door een bestuurslid én door een van de leden. Henk Hunneman zal het bestuur vertegenwoordigen in de WVF. Het bestuur heeft Klaas Kaag bereid gevonden om zich kandidaat te stellen om de leden te vertegenwoordigen. In de komende herfstvergadering zal Klaas deze functie officieel aanvaarden, tenzij de leden één of meerdere tegenkandidaten aanbrenge. In dat geval zullen we een verkiezing houden.

Bestuurssamenstelling

Tijdens de komende najaarsvergadering zullen Hans Huisman en Jannie Sinnema-Bloemen als bestuurslid aftreden. Manie is lid vanaf de oprichting van de sectie, Hans kwam in november 1999 in het bestuur. Het bestuur heeft veel moeite gedaan om nieuwe kandidaten te vinden, en is verheugd om nu al twee kandidaten voor te stellen: Frits Bink en Joke Stuurman. Hier geldt dat óók de leden van de sectie Ter Haar volgens het aangepaste reglement tegenkandidaten kunnen voorstellen. Zonder tegenkandidaten nemen Frits en Joke vanaf de eerstvolgende vergadering in het bestuur zitting. Wanneer er tegenkandidaten zijn, zal er een verkiezing gehouden worden.

Heel prettig is dat twee leden, Maurice Franssen en Anton Cox, al hebben toegezegd dat zij weliswaar nu te weinig tijd hebben, maar dat zij later wel een bestuursfunctie willen vervullen.

Reglement

In aansluiting op eerder gemaakte afspraken tijdens de ledenbijeekomsten, zijn de statuten inhoudelijk aangepast; ook zijn de 'statuten' vanaf nu omgedoopt tot 'reglement' van de sectie. Dit reglement moet volgens de NEV-statuten nog door het NEV-bestuur worden goedgekeurd. Een aandachtspunt van het NEV-bestuur is dat de Sectie Ter Haar niet uitdrukkelijk heeft opgenomen dat haar leden ook lid van de NEV moeten zijn. Dit zal ook niet worden veranderd, maar het sectiebestuur zal wel het lidmaatschap van de NEV promoten.

Jaarlijsten

Samen met de laatste "Franje" [jaargang 9, nummer 17/maart 2006] heeft iedereen een concept jaarlijst voor het jaar 2001 ontvangen. De voorzitter verzoekt om opmerkingen over de inhoud van de jaarlijst liefst schriftelijk naar de samenstellers toe te sturen, maar geeft nu wel de gelegenheid voor opmerkingen en vragen van algemene aard.

Als eerste wordt het woord gegeven aan Rob de Vos die nogmaals benadrukt dat het doel van de jaarlijsten niet is om zeldzaamheden te melden, maar vooral om opmerkelijke feiten te kunnen registreren, zoals bijzondere verschuivingen in de vlinderfauna. Een plotse uitbreiding van ofwel areaal ofwel het aantal waargenomen individuen kan heel opmerkelijk zijn. Willen we dit soort constatering kunnen doen, dan zullen we over heel veel waarnemingen moeten beschikken. Iedereen wordt dan ook

nogmaals aangemoedigd om zoveel mogelijk waarnemingen in te zenden naar de Werkgroep Vlinderfaunistiek.

Nachtvliedernachten in Nederland in 2006

De voorzitter vermeldt dat de Europese Nachtvliedernacht dit jaar gehouden zal worden van 28-30 april. Veel informatie is te vinden op het Internet. De gegevens van de Europese Nachtvliedernacht voor Nederland worden verzameld door de WVF.

Behalve deze wordt er dit jaar ook een Nederlandse Nachtvliedernacht georganiseerd op 23 september 2006. Dick Groenendijk licht toe dat hij geprobeerd heeft om de Nederlandse nacht te laten samenvallen met de Europese nacht, maar dat het tot nu toe organisatorisch niet mogelijk bleek om de nachten te laten samenvallen. Dick nodigt iedereen uit om aan één, maar liefst aan beide nachten deel te nemen. Zijn standpunt is pragmatisch: hoe meer we waarnemen, en hoe meer we de waarnemingen verzamelen, des te meer inzicht zullen we kunnen opbouwen over de vlinderfauna in Nederland.

Excursie sectie Ter Haar en Snellen

Maurice Jansen heeft dit jaar de organisatie voor het gezamenlijke excursie-weekend van de secties Ter Haar en Snellen op zich genomen. De excursie begint op vrijdag 23 juni en eindigt op zondag 25 juni a.s., met de mogelijkheid om tot maandagmorgen te blijven. Maurice geeft ons een visuele indruk van het Zeeuwse via een powerpoint-presentatie. De overnachtingsplek Koudekerke biedt ons een groepsaccommodatie: een grote zaal met open keuken voor gezamenlijke activiteiten, zoals ontbijt, prepareren en determineren. Overnachten kan in een aantal huisjes van 4-6 personen, maar natuurlijk kan men ook zelf een staanplek regelen op de camping of een logeeraadres in de omgeving zoeken. Maurice heeft vergunningen geregeld om te kunnen inventariseren in gebieden van het Zeeuws Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Vanuit Koudekerke kan per auto een behoorlijk groot en gevarieerd gebied bestreken worden, vanaf 't Zwin in het uiterste zuiden tot aan Schouwen-Duiveland toe. De biotopen bestaan uit zeereep, duinen, duinbossen, slikken en landgoederen.

Dankzij een door Maurice geregelde subsidie is de all-in prijs voor deelname, overnachting in een huisje en diner 40.00 Euro. Deelname aan excursie + diner is 25.00 Euro en deelname per dagdeel is ook mogelijk tot maximaal 15.00 Euro. Opgeven kan rechtstreeks bij Maurice Jansen.

Rode Lijsten/Doelsoorten

Naar aanleiding van de presentatie van Maurice waarin het gebied 'De Kaloot' genoemd wordt, merkt Ben Kruijssen op dat hij hoopt dat er met name in dit gebied geïnventariseerd zal worden. Ben is betrokken bij de milieueffectrapportage in deze streek, waar men een Westerschelde Container Terminal wil bouwen, en merkt op dat er nauwelijks tot geen nachtvliedergegevens over deze streek bestaan. Sterker nog, er bestaan geen Rode Lijsten voor nachtvlieders. Beheersinstanties kunnen daardoor moeilijk nachtvlieders als indicatorsoorten gebruiken en Ben betreurt dit. Henk ten Holt merkt op dat het ook niet mogelijk is om de lijsten op deze manier te gebruiken, omdat Rode Lijsten alleen aangeven hoe zeldzaam een soort is, en niet aangeven in hoeverre soorten indicatief zijn voor bepaalde milieu-omstandigheden.

Bob van Aartsen gaat in op de ‘bestaande gegevens’ en merkt op dat hij in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw veel op Walcheren gevangen heeft, ook in ‘De Kaloot’. Ook toen was het gebied arm aan nachtvinders. Bob vermoedt dat deze situatie zeker niet verbeterd zal zijn.

De discussie verplaatst zich naar het fenomeen Rode Lijst en uit de opmerkingen blijkt duidelijk dat de leden onderling zeer uiteenlopende standpunten hebben. Er bestaat angst voor te veel regelgeving waardoor inventarisatie en verzamelen niet meer mogelijk zal zijn; men vreest dat het doel van het beleid (bescherming van nachtvinders) en de uitwerking van het beleid zal bijdragen tot meer regelgeving die in de dagelijkse praktijk elkaar zullen tegenwerken. Daarnaast wordt opgemerkt dat een goed beheer afhankelijk is van een juist inzicht in de historische en huidige situatie, en dat de lijsten daarvoor een belangrijk instrument zijn. Ook wordt opgemerkt dat soorten van de Rode lijsten, doelsoorten en beheer en beleid niet met elkaar verward moeten worden. Uiteindelijk peilt de voorzitter bij de leden of er behoefte is aan een korte presentatie door deskundigen. “Informatie kan nooit kwaad”, klinkt het uit de zaal en de voorzitter zegt toe voor informatie te zorgen.

Faunistische mededelingen

Frans Post

Frans Post laat ons delen in zijn ervaringen uit de eerste drie maanden van 2006. Al jaren houdt Frans een bos-stroop-route bij van ongeveer 100 bomen, waardoor hij veel vergelijkingsmateriaal verzameld heeft. Dit jaar heeft hij in de eerste drie maanden bijna geen enkele vlinder waargenomen. Het is een koude periode met een extreem laat voorjaar doordat de temperaturen lang onder de vier °C bleven. Soorten verschijnen vaak zo’n zes weken later dan gemiddeld. Vroege soorten als *Eupsilia transversa* (Hufnagel) en *Conistra vaccinii* (Linnaeus) verschijnen meestal tegen eind februari/begin maart en zijn dit jaar pas begin april signaleerd. Frans merkt op dat er nu een inhaalslag is ingezet waardoor het verschijnen van diverse soorten over een langere tijdsperiode is gecomprimeerd tot een heel korte tijd waarin alle soorten bijna gelijktijdig verschijnen zoals *Orthosia cruda* (Denis & Schiffermüller), *Orthosia gothica* (Linnaeus) en *Eupsilia transversa*.

Frans zal de gegevens nog verwerken en belooft een korte presentatie met grafieken voor de najaarsbijeenkomst.

Daan Vestergaard merkt op dat soorten die vooral op licht afkomen en niet zozeer op stroop, zoals *Agriopis leucophaearia* (Denis & Schiffermüller) en *Apocheima pilosaria* (Denis & Schiffermüller), wel gezien zijn.

Rob de Vos: *Hyphoraia aulica*

Rob meldt de lichtvangst van een beervlinder door Adrie van Tuijl uit Muiderberg op 28.v.2005. De soort is gedetermineerd als *Hyphoraia aulica* (Linnaeus) en dat is een bijzondere vangst voor Nederland. Het kan om een immigrant gaan, want eind mei 2005 is een tropisch warme periode geweest. Wel wordt opgemerkt dat Van Tuijl dicht bij de

snelweg woont en dat de vlinder kan zijn meegelift. Mogelijk is de soort opgekweekt in Nederland, maar uit de omgeving van Muiderberg zijn Rob geen kwekers bekend. Ab Goutbeek merkt op dat de soort ook kan zijn meegekomen met in Spanje gekweekte bloemen of planten die hier verkocht worden. Anton Cox meent dat het niet om *aulica* gaat, maar om een echte Spaanse soort.

Hans Huisman/Bob van Aartsen: *Agrotis trux* (Hübner) en *Conistra vaccinii*

Hans Huisman meldt dat Bob van Aartsen, Rob de Vos en hijzelf zich hebben vastgebeten in de determinatie van een *Agrotis* soort, die in 1993 in Haamstede door Bob van Aartsen is gevangen. Het determineren werd bemoeilijkt omdat het een wijfje was, waardoor ook een genitaalpreparaat niet met zekerheid de oplossing zou geven. De definitieve oplossing is door Rob de Vos gegeven, na zorgvuldige vergelijking met de museumcollectie. Het is *Agrotis trux*, een hele verrassing want dit zou het tweede Nederlandse exemplaar zijn. Het eerste is door Brix in Heerlen gevangen. Er komt zeker een publicatie over deze waarneming.

Bob memoreert dat Lempke gefascineerd was door aberraties. Op verzoek van Lempke verzamelde hij vanuit het hele land vlindersoorten met een variabele tekening of kleur. Hij laat een doos rondgaan met een verzameling variaties van *Conistra vaccinii*. Deze soort komt voor in Europa tot aan Japan en er zijn zo'n 80 aberraties benoemd en beschreven. Er zijn 50 aberraties bekend uit Europa, waarvan 33 uit Nederland. Achttien hiervan zijn door Lempke benoemd en het leeuwendeel van de aberraties zit in de doos die Bob rond laat gaan.

Er volgt een discussie over het nut van het beschrijven van afwijkingen. Hoe blijvend zijn veranderingen? Worden die genetisch doorgegeven? Men vraagt zich af wat een DNA-onderzoek zou kunnen aantonen. Kun je met hele series een documentatie opbouwen van de verandering van een vorm in een nieuwe soort? Opgemerkt wordt dat sommige dubbelsorten alleen "ontdekt" zijn door heel systematisch onderzoek in grotere collecties. Denk aan het onderscheid tussen *Plusia festucae* (Linnaeus) en *Plusia putnami* (Grote) ("Lempke's Goldspot"). Denk ook aan *Mythimna scirpi* (Duponchel) en *Mythimna sicula* (Treitschke). Juist op basis van collectiemateriaal kon door Henk ten Holt de aanwezigheid van deze soort in Nederland worden aangetoond.

Anton Baaijens: Zeeuws Vlaanderen

Anton memoreert dat in 2004 in de serie Fauna Zeelandica een verspreidingsatlas verschenen is over de dagvlinders in Zeeland. De volgende stap is een dergelijk boek over nachtvlinders. De voorbereidingsfase is gestart met een nauwkeurige inventarisatie per uurhok omdat onvoldoende gegevens voorhanden zijn. Vrijwilligers helpen bij het uitvoeren van het onderzoek door gegevens te verzamelen tot en met 2008. Hopelijk komen er gegevens over vele "witte" uurhokken. Op dit moment zijn er uit West Zeeuws Vlaanderen 560 vlindersoorten bekend, waarbij de Psychiden niet zijn meegerekend.

Anton laat via de macrovideo-camera nog wat Zeeuwse vlinders zien zoals een *Phragmataea castaneae* (Hübner) en een *Eupithecia* soort waarbij getwijfeld wordt tussen *Eupithecia liniariata* (Denis & Schiffermüller) of *Eupithecia pulchellata*. Stephens. Gezamenlijke determinatie met inachtneming van de aanwezigheid van

Vingerhoedskruid (*Digitalis purpurea*) in de nabijheid pleit voor *Eupithecia pulchellata*. Rob merkt op dat deze soort eerst alleen uit zuid Limburg bekend was, maar nu steeds noordelijker wordt waargenomen.

Sandrine Ulenberg: Maria Sibylla Merian/oproep tot medewerking

Sandrine geeft aan dat zij bezig is met een onderzoek naar Maria Sibylla Merian, een entomologe die van 1647 tot 1717 heeft geleefd. Merian heeft van meer dan 150 West-Europese vlindersoorten de metamorfose gevolgd en afgebeeld. Sandrine voert dit onderzoek uit in samenwerking met de kunsthistorica Ella Reitsma. In 2008 zal het project resulteren in een boek, door Ella Reitsma geschreven, en een tentoonstelling in Museum 'Het Rembrandthuis' in Amsterdam. Later in het jaar zal de tentoonstelling door het Getty Museum in Los Angeles worden overgenomen. Bij de tentoonstelling wil Sandrine graag een aantal van de door Merian afgebeelde soorten levend aan het publiek tonen. Dat zal in de Hortus in Amsterdam gebeuren. Om dieren levend te kunnen laten zien, moeten er kweken worden opgezet. Het gaat om de volgende soorten:

Bombyx mori, *Pieris rape*, *Arctia caja*, *Papilio machaon*, *Macroglossum stellatarum*, *Tyria jacobaeae*, *Hyles euphorbiae*, *Phragmatobia fuliginosa*, *Nymphalis polychloros*, *Yponomeuta padella*, *Yponomeuta plumbella*, *Iphiclides podalirius*, *Vanessa atalanta*, *Saturnia pavonia*, *Inachis io* en *Abraxas grossulariata*.

De kweken zullen dit jaar worden gestart en Sandrine heeft hiervoor rupsen van bovengenoemde soorten nodig. Wie haar kan en wil helpen met het vinden van deze rupsen, kan Sandrine bereiken op onderstaand adres.

Sandrine Ulenberg, Afdeling Entomologie, Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMA), UvA, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam, telefoonnummer: 20.525.6243; Fax: 020.525.5402; email: ulenberg@science.uva.nl.

Anna Almekinders: Vlinderwerkgroep West Zeeuwsch-Vlaanderen

Anna vertelt over het werk van de Vlinderwerkgroep West Zeeuwsch-Vlaanderen die vorig jaar gestart is met slechts vier personen. Uit Anna's verhaal blijkt hoe vier enthousiaste mensen leuke waarnemingen kunnen doen. Zij laat met behulp van dia's een aantal soorten zien zoals *Phragmataecia castaneae* (Hübner), een soort die duidelijk in Zeeuws-Vlaanderen in aantal toeneemt. Nieuw voor Zeeland is *Drymonia querna* (Denis & Schiffermüller), gevangen in een lichtval in de bebouwde kom van Oostburg. *Hecatera dysodea* (Denis & Schiffermüller) is tweemaal gevangen; de rups van deze soort leeft van kompassla (*Lactuca serriola*). *Cryphia algae* (Fabricius) is vier maal gevangen in 2005; de soort neemt wat toe omdat het goed gaat met de korstmossen. Een heel afwijkende vorm van *Mesoligia furuncula* (Denis & Schiffermüller) is gevangen en door Rob de Vos gedetermineerd. *Aporophyla nigra* (Haworth) is gevangen in Retranchement, een soort die volgens de kaart alleen in oostelijk Noord-Brabant voorkomt. Frans Post meldt dat hij de soort kent uit de naaldbossen op de zandronde in het Brabantse. Hoe de soort er terecht is gekomen is onduidelijk. Wellicht hebben twee grote koeienboeren die vanuit Brabant zich hebben gevestigd in Zeeuws-Vlaanderen onbewust de soort geholpen.

Anton Cox: Het eerste kwartaal van 2006 en *Deileptenia ribeata*

Wordt 2006 een bijzonder jaar? Voor Anton begint het jaar al heel vroeg als hij in januari *Theria primaria* (Haworth) waarneemt langs een spoordijk. *Theria rupicaprararia* (Denis & Schiffermüller) ziet hij, behoorlijk laat, pas in de tweede helft van maart. *Deileptenia ribeata* (Clerck), volgens Lempke's supplement een bijna verdwenen soort, neemt in aantal toe rond Groesbeek (prov. Gld). De soort vliegt in juli. De meeste waarnemingen en vangsten betreffen groen bestoven individuen. De laatste tijd vindt Anton steeds meer melanistische exemplaren, *forma sericearia*. Hij vraagt zich af of dat een algemene tendens is en of de andere Ter Haar leden dezelfde ervaring hebben.

Jeroen Voogd: Opmerkelijkheden

Jeroen geeft een PowerPoint-presentatie met de titel "Opmerkelijkheden". Hij laat een aantal onderwerpen de revue passeren en begint met te vertellen dat het najaar van 2005 bijzonder slechts was voor een aantal vlindersoorten. Met name soorten die als ei overwinteren en waarvan de eitjes in het voorjaar tegelijkertijd uitkomen met het uitlopen van de waardplant, waren vrijwel afwezig. Uit gesprekken met andere vlinderaars bleek dat het niet een persoonlijk gevoel was, maar dat in het algemeen het najaar van 2005 als slecht ervaren werd.

Een voorbeeld van een soort die een slecht jaar had is *Xanthia gilvago* (Denis & Schiffermüller). Normaal gesproken ziet Jeroen in Ede jaarlijks diverse exemplaren, in 2005 is slechts één vlinder van deze soort door hem in Ede waargenomen. Henk ten Holt vangt normaal ieder jaar *Xanthia gilvago* in zijn tuin, maar in 2005 heeft hij geen enkele vlinder waargenomen van deze soort waargenomen.

Een telefoongesprek met Jacques Wolschrijn was uiteindelijk de eyeopener; hij koppelde namelijk de extreme koude in maart aan het slechte najaar. Het was Jeroen al opgevallen dat van de overwinterende rupsen in een kweek van *Eilema griseola* (Hübner) een groot deel dood was gegaan gedurende de strenge nachtvorst op 4.iii.2005. Deze rupsjes waren juist weer in februari metabolisch actief geworden dankzij de relatief hoge (nacht)temperaturen gedurende deze maand. Van de ruim 200 overwinterende eitjes van *Xanthia gilvago*, die door Jeroen gekweekt werden, zijn er maar vijf uitgekomen.

Natuurlijk kunnen rupsen van *Eilema griseola* en eitjes van *Xanthia gilvago* strenge nachtvorst verdragen, echter alleen wanneer zij in diapauze zijn. Dit is simpel te testen door bijvoorbeeld eitjes in een vriezer te leggen, doorgaans zal dit geen problemen geven, wel wanneer dit gebeurt op het moment dat het rupsje zich volop aan het ontwikkelen is en dus metabolisch actief is. De hypothese van Jeroen is dan ook: De extreem strenge vorst op 4.iii.2005 met temperaturen van -15 tot -21 °C, zorgde voor grote sterfte onder insecten die op dat moment metabolisch actief waren door de relatief hoge temperatuur in februari en is er verantwoordelijk voor dat 2005 voor sommige soorten een bijzonder slecht jaar was. Dit gaat speciaal op voor soorten waarvan de eitjes overwinteren en het uitkomen van die eitjes afgestemd is op het uitlopen van de waardplant.

Verder laat Jeroen nog wat microscopische opnames zien van het eitje van de sluipwesp *Sphinctus serotinus* Gravenhorst waarop nu duidelijk te zien is dat de structuur waarmee dit ei vastgehecht is in de huid van de gastheer *Apoda limacodes* (Hufnagel) een

onderdeel van het ei zelf is. En niet, zoals tijdens de najaarsbijeenkomst van 2004 werd verondersteld, een substantie die in de rups gespoten wordt door de sluipwesp waarop het ei geplakt wordt en die vervolgens verhardt.

Verder besteedt Jeroen aandacht aan het moderne vlindersen, en toonde de meerwaarde van het internet aan de hand van *Luffia lapidella* (Goeze). Deze zakdrager was nog niet bekend uit veel plaatsen in Zuid-Holland en Utrecht. Nadat Jeroen de soort in grote aantallen had gevonden in Rotterdam heeft hij op de website <http://www.waarneming.nl> op het forumdeel een oproep geplaatst om uit te kijken naar deze soort. Binnen enkele dagen doken er foto's op van *Luffia lapidella* uit onder andere Den Haag, Leiden, Spijkenisse, Houten, Bunnik en nog enkele locaties in Zuid-Holland en Utrecht! Het nut van internet en digitale camera's wordt hiermee volgens Jeroen duidelijk onderstreept.

Tymo Muus, uit Friesland, vond tijdens de bijeenkomst in Lexmond op de bomen voor het verenigingsgebouw "De Vijf Hoeven" waar de najaarsbijeenkomst wordt gehouden, meerdere exemplaren van *Luffia lapidella*. Ook dit betrof een nieuwe vindplaats.

Website adres met de waarnemingen van *Luffia lapidella*:
<http://www.waarneming.nl/soort.php?id=18964&tab=wn>

Tenslotte laat Jeroen nog wat dia's zien van de rupsen van *Synanthedon vespiformis* (Linnaeus), een soort die opvallend talrijk aanwezig lijkt te zijn op de zuidelijke Veluwe wanneer je expliciet naar de rupsen gaat zoeken. Zowel de talrijkheid van *Synanthedon vespiformis* als de vele nieuwe vindplaatsen van *Luffia lapidella* zijn illustratief voor het feit dat de methode van het vlindersen bepalend kan zijn voor het wel of niet waarnemen van bepaalde soorten.

Klaas Kaag – Noord-Holland

Klaas rapporteert over de nationale nachtvlinderenacht van 1 juli 2005. Klaas staat die nacht in het Robbenoordbos, een kleipolderbos bij de Wieringermeer, en meldt dat er zeker zo'n 50 exemplaren van *Tortrix viridana* Linnaeus op het laken komen. Daarnaast veel exemplaren van *Protodeltote pygarga* (Hufnagel), een enkele *Moma alpium* (Osbeck) en *Craniophora ligustri* (Denis & Schiffermüller) die in de vastgelegde waarnemingen nog niet bekend was uit de Kop van Noord-Holland. De waarneming van *Trachea atriplicis* (Linnaeus) bij Den Helder is ook bijzonder, want deze soort is daar nog niet waargenomen.

Frans Post reageert op al deze "nieuwe" soorten met een waarschuwing. Hoewel deze soorten niet zijn ingetekend op de kaartjes op het Vlindernet wil dat nog niet zeggen dat de soort daar nooit voorkwam. Dit is zeker waar, maar daarom is het ook zo belangrijk dat alle waarnemingen worden doorgegeven aan de WVF, zodat de kaartjes beter de realiteit weergeven.

Henk ten Holt – Aandacht voor Engels nachtvlinderonderzoek

Henk vertelt via een powerpoint presentatie over een Engels meerjaren-onderzoek "The State of Britain's Larger Moths", gepubliceerd door de Butterfly Conservation en Rothamstead Research [zie <http://www.butterfly-conservation.org/index.php>]. Het rapport toont de aanzienlijke achteruitgang van vlinders sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw. Engeland kent zo'n 2.500 soorten nachtvlinders. Sinds 1968 is er systematisch gewerkt met een netwerk van lichtvallen over heel Engeland. Een groot

aantal van de vroeger algemene soorten is in aantal achteruitgegaan en 25% van de vlinders is kwetsbaar/bedreigd. Er zijn ook positieve trends aan te wijzen, zoals de toename van enkele soorten die van korstmossen leven. Merkwaardig is dat het rapport stelt dat een aantal soorten zijn achteruitgegaan waarvan de individuele waarnemer zegt dat deze conclusie niet overeenstemt met zijn eigen waarnemingen. Interessant zijn de vragen die gesteld worden, resp. de speculaties die gemaakt worden. Wat is de functie van bescherming van het landschap? Wat is het gevolg van achteruitgang van een habitat? Is de achteruitgang van *Arctia caja* (Linnaeus) inderdaad het effect van warmere winters?

Wim van Rooijen: vreemde vlinder

Wim toont een vlinder met een geheel afwijkend patroon. De symmetrie is doorbroken en er zijn witte vlekken op thorax en vleugels. Niemand van de aanwezigen kan hiervoor een verklaring geven.

Harry Groenink: wat impressies uit Bathmen 2005

Harry is al heel wat jaren actief in Bathmen en omgeving en toont ons een *Scotopteryx chenopodiata* (Linnaeus). Het is het eerste exemplaar dat hij in zeker tien jaar tijd in Bathmen gevangen heeft. Hetzelfde geldt voor *Costaconvexa polygrammata* (Borkhausen). Van *Colotois pennaria* (Linnaeus) laat hij een wel heel donkere en gestippelde vorm zien. *Parastichtis suspecta* (Hübner) is voor hem nieuw voor Bathmen, evenals *Heliothis maritima* Graslin. Harry heeft een ratelpopulier *Populus tremula*, aangeplant en denkt dat hij mede daardoor *Phyllodesma tremulifolia* (Hübner) gevangen heeft. De vondst van twee exx van *Gortyna flavago* (Denis & Schiffermüller) is ook een leuke waarneming uit 2005 en tenslotte is in daar jaar, na enkele jaren van afwezigheid, weer eens een *Thaumatopeoa processionea* (Linnaeus) gevangen.

In het Witteveen bij de Duitse grens ving Harry een *Pterapteryx sexalata* (Retzius), een soort die door hem nog nooit in Bathmen zelf waargenomen is, en een *Ecliptopera capitata* (Herrich-Schäffer), een soort die in Nederland niet vaak gezien wordt.

Jaap van Vuure: Enkele interessante vangsten in 2005 op Noord-Beveland

Jaap vangt in 2005 op Noord-Beveland een vijftal soorten die nieuw zijn of die nu pas voor de tweede keer sinds 1980 zijn aangetroffen in dit deel van Zeeland. Alle dieren zijn op licht gevangen.

Autographa jota (Linnaeus) komt op 28.vi.2005 in Kortgene in de lichtval en dit is voor Noord-Beveland de eerste melding van deze soort, die wel bekend is uit Zeeland, maar dan vooral uit het kustgebied, de bossen en duinen van Schouwen en Walcheren. Op Noord-Beveland is de soort door Jaap nog nooit aangetroffen. Als voedselplant worden lage kruiden genoemd, waaronder Brandnetel (*Urtica*).

Eveneens nieuw is *Cryphia algae* (Fabricius) op 25.vi.2005, ook in Kortgene in de lichtval. Deze soort wordt tot in de jaren zestig van de vorige eeuw door Lempke als een mogelijke immigrant beschouwd. Het blijft een betrekkelijk zeldzame soort die vooral in het zuidelijk deel van het land, met name in Limburg, wordt aangetroffen. De rups leeft, evenals de andere soorten uit dit genus, op korstmossen. De twee andere soorten zijn

wel bekend van Noord-Beveland: *Cryphia domestica* (Hufnagel) en *Cryphia muralis* (Forster) vangt Jaap regelmatig. Een zeldzaamheid voor Jaap is *Cryphia raptricula* (Denis en Schiffermüller) door Jaap in de afgelopen 25 jaar slechts tweemaal gevangen. Een soort die de laatste jaren lijkt toe te nemen op Noord-Beveland is *Aethmia centrago* (Haworth). Deze prachtige uil, waarvan de rups leeft op es (*Fraxinus excelsior*), ving Jaap in de jaren negentig slechts eenmaal. Vanaf 2002 ziet hij de soort echter elk jaar en in 2005 zelfs zes exemplaren. Deze relatieve toename kan niet liggen aan het meer voorhanden zijn van de voedselplant, de es is altijd al in ruime mate aanwezig geweest. De mogelijke toename van deze soort – die altijd al meer in het zuiden dan in het noorden van het land kon worden aangetroffen – wordt nu al snel in verband gebracht met “klimaatsverandering”, i.c. met de stijging van de gemiddelde temperatuur. In dit verband is het opvallend dat Lempke in 1964 (dus bijna een halve eeuw geleden!) precies hetzelfde argument hanteerde voor de door hem gesignaleerde toename van deze soort sinds de jaren veertig van de vorige eeuw (Tijdschrift voor Entomologie 1964, deel 107, afl. 8). Het tegenwoordige argument van de temperatuurstijging is dus helemaal niet zo'n unieke factor. Het zou interessant zijn de ontwikkeling van de populatie van deze soort gedurende de laatste 65 jaar te vergelijken met de veranderingen in de gemiddelde temperatuur in die jaren. Maar waarschijnlijk ontbreken voldoende betrouwbare gegevens over de populatie-ontwikkeling om een correlatie met de temperatuur te kunnen vaststellen, laat staan een causale relatie.

Een soort die eveneens op de es leeft, naast natuurlijk liguster, is *Craniophora ligustri* (Denis & Schiffermüller). Hiervan is door Jaap een exemplaar gevangen op 1.v.2005 in de lichtval te Geersijk. Ooit eerder gevangen in de jaren tachtig (met twee exemplaren), dus beslist geen gewone verschijning op de Zeeuwse klei.

Tot slot een spanner die ook zeldzaam is op Noord-Beveland. Op 31.x.2005 ving Jaap in Kortgene *Agriopsis aurantiara* (Hübner). Een eerder exemplaar ving hij in 1987. Elders in het land is dit een veel algemenere soort; de rups leeft op verschillende algemeen voorkomende loofbomen.

Tymo Muus: voorjaar 2006

Tymo doet verslag van zijn recente waarnemingen. Het jaar 2006 begint voor hem in het Friese Beetsterzwaag met waarnemingen van *Agriopsis leucophaearia* (Denis & Schiffermüller) en *Apocheima pilosaria* (Denis & Schiffermüller) in januari, *Agriopsis marginaria* (Fabricius) eind februari, en *Apocheima hispidaria* (Denis & Schiffermüller) in maart. Tymo heeft actief gezocht naar *Synanthedon spheciformis* (Denis & Schiffermüller) door te zoeken naar vers zaagsel. Op deze manier kan hij vroeg in het jaar de aanwezigheid van de rups in de Berk (*Betula*) vaststellen.

In februari 2006 vindt Tymo tijdens een vakantie in Duitsland eitjes van *Thera primaria* (Haworth) die hij meeneemt om uit te kweken. Binnenshuis bleken de eitjes snel open te breken en binnen de kortste keren hadden de rupsen het loof opgegeten. Omdat de natuur buiten nog lang niet zo ver is, en omdat de kweek niet mag mislukken, moet Tymo veel moeite doen om prunustakken met blad te krijgen.

In Beetsterzwaag heeft Tymo de aanwezigheid van *Narycia duplicella* (Goeze) vastgesteld op alg en korstmos op de stammen van eiken (*Quercus*) en naaldbomen.

Rupsen komen wat later in beweging, maar op 7.vi.2005 vindt Tymo 's avonds actieve rupsen van *Eilema griseola* (Rothschild).

Hans Huisman: *Conistra rubiginosa*

Tot slot meldt Hans Huisman ons dat hij zojuist *Conistra rubiginosa* (Scopoli) in Wezep gevangen heeft. Hiermee heeft deze vlinder, die zich al langer in ons land aan het uitbreiden is, ook de noordelijke Veluwe bereikt.

Goochelen met de levenscyclus

Frits Bink

Wanneer je jaarlijks het verschijnen van de verschillende vlindersoorten volgt, beleef je altijd opmerkelijke bijzonderheden. De ene soort verschijnt altijd prompt op dezelfde datum en dan gedurende korte periode, terwijl een andere van jaar tot jaar grote fluctuaties vertoont zowel in moment van verschijnen als in aantal individuen. We maken er ons dan gewoonlijk vanaf met de opmerking dat het een goed of een slecht jaar voor de soort was en brengen het in verband met verschillen in weersgesteldheid.

Bij het kweken neem je vaak opvallende afwijkingen waar in levenscyclus en gedrag. Het bekende verschijnsel van overligen van poppen is zo'n fenomeen en dat kun je niet in het veld waarnemen. Bij een kweek kun je er van uitgaan dat alle individuen onder gelijke omstandigheden opgroeien en desondanks kan het uitkomen van de vlinders over een lange periode gespreid zijn. Een dergelijk gegeven leidt tot de conclusie dat overeenkomstige gedrag in het veld normaal is voor de soort en in de genen zit.

Dit soort waarnemingen wordt met mondjesmaat en anekdotisch in de literatuur vermeld en dan nog vooral in de grijze terwijl het om verschijnselen gaat die betrekking hebben op de overlevingskansen van populaties. Hoog tijd om daar meer aandacht aan te besteden.

Tactieken en strategieën

In de eerste plaats moet je er op bedacht zijn dat een waarneming van een ongewoon verschijnsel iets bijzonders kan zijn. Je moet dus een raamwerk in je hoofd hebben om het te herkennen als bijzonderheid en weten waar je het mee in verband moet brengen. Tegenwoordig spreekt men over strategieën als aanduiding van een specialiteit in leefwijze die in verband te brengen is met het overleven van moeilijke situaties en het benutten van kansen. De gedachtegang is dan de Darwinistische zienswijze van de strijd om het bestaan waarbij de best aangepaste overleeft. Om een bepaalde strategie te kunnen realiseren moeten de dieren bepaalde tactieken kunnen toepassen. Een daarvan is het goochelen met de levenscyclus. Insecten met een volledige gedaanteverwisseling kunnen een van de stadia, ei – rups – pop – imago, benutten voor het ontwikkelen van een speciale aanpassing waarbij een levenscyclus tot stand komt die de populatie een grotere kans op overleven biedt als er onverwacht calamiteiten optreden. Deze stadia kunnen verkort of verlengd worden in duur waardoor de levenscyclus verandert. In het Engels heeft men voor dit fenomeen het woord 'bet-hedging' bedacht, een samentrekking van 'betting' een gokje wagen en van 'hedging' indekken tegen risico's.

Nu zijn er twee mogelijkheden: òf de gehele populatie vertoont dezelfde wijze van aanpassing òf binnen de populatie treedt variatie binnen de levenscyclus op. Dit verschil heeft een genetische grondslag. In het eerste geval zijn de individuen van een populatie gelijk in hun erfelijke aanleg, in het tweede geval juist verschillend.

In de praktijk gaat het om soorten die plastisch zijn en hun levenscyclus direct voegen naar verandering in omstandigheden en om soorten die conservatief zijn en de risico's van onverwachte ongunstige omstandigheden opvangen door spreiding in het verloop van de levenscyclus waardoor een deel van de populatie een kans heeft de calamiteit te overleven. Dat zijn dus de twee mogelijke tactieken om als populatie te overleven. In het geval dat een soort beide tactieken ontwikkeld heeft, is het nauwelijks uit elkaar te houden wat nu plasticiteit en wat nu spreiding is. Een voorbeeld van een dergelijk soort is *Euphydryas maturna* (Linnaeus), de roodbonte vlekvlinder, waarvan het aandeel van de populatie met een tweejarige cyclus varieert van ongeveer 10 tot 90%, al naar gelang de weersgesteldheid in het voorjaar.

Toepassingen

De mogelijkheden om te goochelen met de levenscyclus zijn per stadium verschillend.

Ei. In principe kan een overwinterend ei langer dan één winterseizoen overleven, mits het de zomer op een beschutte plek doorbrengt. Bij insecten die hun eieren in de grond leggen, kan makkelijk verlenging van de cyclus in het eistadium optreden en dit komt in de praktijk voor bij een aantal soorten sprinkhanen.

Rups. In het rupsstadium zijn twee mogelijkheden om variatie in levenscyclus binnen de populatie te realiseren, door verschillen in groeisnelheid en door herhaling van de diapauze. Snelgroeiende rupsen zijn snelle eters en gedijen wanneer het voedsel in overvloed en van goede kwaliteit is. Trage groeiers eten bedachtzaam en zijn beter in staat te overleven wanneer het voedsel schaars en karig is. Herhaling van diapauze bij een deel van de populatie komt bij veel soorten voor. Na de overwintering vindt er een korte activiteitsperiode plaats die vaak gevolgd wordt door een vervelling, waarna de rups in de voorzomer voor de tweede keer in diapauze gaat. Dit kan zelfs over een aantal jaren herhaald worden en een van de bekende voorbeelden is *Occidryas chalcadona* (Doubleday), de chalcodon checker-spot in Californië, waarvan de rupsen hun stadium tot zeven jaar kunnen verlengen en daarmee de studenten die onderzoek doen aan deze populaties tot wanhoop brengen omdat dit niet in de modellen past die ze hanteren bij hun populatieonderzoek.

Het prepupa-stadium van de rups kan zowel benut worden voor overwintering als voor spreiding in de cyclus. Een soort die het prepupa-stadium benut voor een extreme spreiding in het verschijnen van de vlinders gedurende het zomerseizoenen, is het Zuid-Europese dikkopje *Muschampia proto* (Ochsenheimer) waarvan de vlinders vliegen in één generatie van april tot oktober.

Pop. Het popstadium leent zich goed voor verlenging van de duur van de diapauze. Mits de pop zich op een veilige plek bevindt, kan in dit stadium vele jaren doorgebracht worden. Bekend zijn de verhalen over de drie tot vijfjarige diapauze bij *Hyles euphorbiae* (Linnaeus) de wolfsmelkpijlstaart.

Vlinder. Mits de vlinder lang leeft kan er ook in dit stadium spreiding in de levenscyclus tot stand gebracht worden. De soorten die als vlinder overwinteren zijn robuust genoeg

om onverwachte perioden van slecht weer in voorjaar en voorzomer te overleven. Ze kunnen een rustfase inlassen waarbij de voortplanting onderbroken wordt. Het effect is dat het verschijnen van het nageslacht over een lange periode plaats zal vinden. De soorten *Aglais urticae* (Linnaeus) de kleine vos, en *Polygonia c-album* (Linnaeus), de gehakkelde aurelia, combineren in het vlinderstadium zowel plasticiteit (ze kunnen in aestivatie gaan als de zomer te heet en te droog wordt) als spreiding. In dit laatste geval plant maar een deel van de populatie zich in het jaar van geboorte voort en de rest gaat dus overwinteren.

Klimaten

Het vermogen om te goochelen met de levenscyclus komt vooral van pas om in een onbereikbaar klimaat te kunnen leven. Voor een insect is ongunstig weer tijdens een stadium waarvoor juist gunstig weer een voorwaarde is voor een goede ontwikkeling of voortplanting, vaak een oorzaak van vroegtijdig doodgaan. Als je let op de mate van grilligheid van een bepaald type klimaat, kun je al een voorspelling maken over de verscheidenheid aan goocheltrucs die je kunt verwachten bij insecten die daarin leven.

Mediterraan

De winters van het klimaat van de Middellandse Zee zijn zacht en vochtig dus relatief gunstig voor de ontwikkeling van het rupsstadium, maar de zomers zijn er heet en droog met een grote kans op uitbreken van brand waarbij de vegetatie in as gelegd wordt. In de zomer kunnen echter ook zware buien optreden die de verdorpe vegetatie weer tot groei brengt en dus aan vele soorten een kans bieden voor de ontwikkeling van een nieuwe generatie. In gebied van het mediterrane klimaat kun je dus zeer gecompliceerde levenscycli verwachten. Veel soorten vertonen een extra diapauze en benutten een beschutte plek waar een eventuele brand overleefd kan worden. Dat zie je bij de nachtpauwoog *Saturnia pavonia* (Linnaeus) waarbij een tweejarige diapauze regel is en het popstadium diep verscholen in de strooisellaag doorgebracht wordt.

Inspelen op de onvoorspelbaarheid van de groei van de kruidvegetatie zie je bij het dikkopje *Muschampia proto* (Ochsenheimer), dat zijn vliegperiode uitspreidt over het gehele zomerseizoen.

Een andere manier van omgaan met de onvoorspelbaarheid in de groei van kruiden zie je bij *Pontia daplidice* (Linnaeus), het resedawitje. Deze soort vertoont een opvallende spreiding in de groeisnelheid van de rupsen en het zijn de trage groeiers die de beste overlevingskansen hebben als de planten slecht groeien als gevolg van een lang aanhoudende droogte.

Soorten die helemaal zwaar uitpakken met goocheltrucs vind je onder de witjes met een leefwijze als die van onze oranjetip. Uit eigen kweekervaring weet ik dat *Euchloe crameri* Butler en *E. ausonia* (Hübner) verschillende tactieken combineren. Een klein deel vertoont een facultatieve diapauze en komt nog in de zomer van hetzelfde jaar uit. Daarnaast heeft een deel herhaalde diapauze waarbij de poppen pas na twee jaar uitkomen. Het merendeel gaat echter normaal in diapauze en heeft een eenjarige levenscyclus. De vlinders daarvan komen in het voorjaar uit op het tijdstip dat de waardplanten in bloei komen.

Een tactiek van voorzichtig proberen vindt je bij veel soorten die in gematigde klimaten één generatie voortbrengen, maar in de mediterrane anderhalf, dat wil zeggen dat slechts een deel van de populatie inzet op een tweede generatie. De rest neemt geen risico's en gaat in de zomer al in diapauze. Voorbeelden daarvan bieden soorten uit de groep van *Melitaeini*, de vlekvlinders: *Melitaea athalia celadusa* (Rottemberg), *M. cinxia* (Linnaeus) en *M. phoebe* (Denis & Schiffermüller).

Gematigd

Het leven in een gematigd klimaat verloopt gelijkmatiger dan in een mediterraan. Er hoeft minder gegoocheld te worden om alle onverwachte tegenslagen te overleven. Het voorjaar is echter vaak het grootste struikelblok, een zware nachtvorst in het voorjaar kan een verwoesting aanrichten. Een voorjaar kan van start gaan waarbij je de verwachting hebt dat spoedig de zomer aanbreekt maar het kan ook zijn dat het er op lijkt of de herfst alweer begint. Dit geldt vooral voor de zeeklimaten met hun zachte winters en koele zomers. Spreiding in diapauze komt het meest voor. In een kweek van *Lycaena dispa* (Haworth), de grote vuurvliinder, kunnen zes weken verlopen tussen het tijdstip waarop het eerste rupsje en het laatste na de overwintering weer beginnen te eten. Eind mei kun je in het veld rupsen vinden die al tegen de verpopping aan zitten en tevens kleine rupsjes die nog iets van de rode overwinteringkleur hebben. Een vergelijkbare spreiding treedt op bij *Callophrys rubi* (Linnaeus), het groentje, waarvan de eerste pop al eind april uitkomt en de laatste eind juni. In kweken van *Melitaea athalia*, de bosvlekvlinder, blijkt dat altijd bijna 10% van de rupsen een herhaling van de diapauze vertoont. En dat ontdek je pas als je goed op de achterblijvers let.

Koel

Een koel klimaat laat maar weinig ruimte om met behulp van goocheltrucs aan onvoorspelbare tegenslagen het hoofd te bieden. De duur van het zomerseizoen is daarvoor te kort. Het is dan meer een kwestie van kiezen op elkaar en de ontberingen verdragen. Met plasticiteit kom je onder deze omstandigheden verder dan met gokken en opsparen. Gebieden met koele klimaten zijn de toendra en taiga in het hoge noorden en het gebied boven de boomgrens in het hooggebergte van de Alpen en de Pyreneeën. De vlinderfauna van deze klimaatzones wordt gekenmerkt door een hoog percentage aan soorten dat als rups in het halfvolgroeide stadium overwintert en een cyclus heeft die langer dan een jaar duurt. Van enkele soorten is het duidelijk dat ze spreiding toepassen als overlevingstactiek, onder andere *Erebia ephron* (Knoch) de berg-erebia, waarvan de populatie bestaat uit individuen die een eenjarige of een tweejarige ontwikkeling vertonen.

Verwerking

Genoemde bijzonderheden in leefwijze worden grotendeels in kweek-experimenten ontdekt en ondersteund door waarnemingen in het veld. Maar waar breng je een anekdotische waarneming onder? In een korte publicatie in een entomologisch tijdschrift? De kans dat dit spoedig in de vergetelheid verdwijnt is groot. En wanneer ben je er alert op dat een waarneming van bijzondere betekenis is? Daarvoor moet er al een bekendheid zijn met het verband tussen de gecompliceerdheid van de levenscyclus en het overleven van onvoorspelbare levensomstandigheden.

In de boeken wordt dit onderwerp nog onderbelicht terwijl in de praktijk aan de verschijnselen vaak verkeerde interpretaties gegeven worden. En dat in een tijd dat er allerlei studies gemaakt worden over de bescherming van bedreigde soorten. Het geslacht *Coenonympha*, de hooibeestjes, was in Nederland vertegenwoordigd met vier soorten en twee daarvan hebben de strijd om het bestaan op ons grondgebied al moeten opgeven en van een derde hangt het voortbestaan aan een zijde draad. De vierde, *C. pamphilus* (Linnaeus) het hooibeestje, houdt in het gehele land nog stand op heidevelden, duinen en schrale graslanden. Onderzoek je hun leefwijze dan blijken de eerste drie saaie Pieten die niets presteren op het gebied van goochelen met de levenscyclus terwijl je over het hooibeestje wel een boek vol kunt schrijven.

Rode lijsten

Jaap Zwier

Inleiding

In dit artikeltje staat mijn zoektocht naar een goed begrip van het fenomeen Rode Lijst, het ontstaan, de historie, het doel en vooral de praktijk. Aan mijn gegevens ben ik gekomen door literatuuronderzoek en door te praten met deskundigen en gebruikers. De basis is een artikel dat enkele jaren geleden verscheen in *De Levende Natuur* (De Jongh, 2003), waarvan ik met toestemming van de auteur delen heb overgenomen.

Wat is een Rode Lijst

Een Rode Lijst is een middel om de aandacht te vestigen op soorten planten en dieren die bedreigd worden of al verdwenen zijn en geeft de status van een bedreigde planten- of diersoort. De bekendste Rode Lijsten zijn een initiatief van de International Union of the Conservation of Nature (IUCN). Doel van het opstellen van rode lijsten is het weergeven van het risico van uitsterven van een soort. Een afgeleid doel is biotoop- en soortbescherming.

In 1966 publiceerde de World Conservation Union een “Red Data Book”, een voorloper hiervan. Deze Red Data Books werden nog opgesteld door middel van “Deskundigen Panels” op een ondoorzichtige en niet consistente manier. Om meer duidelijkheid te krijgen en om beter onderlinge vergelijkingen te kunnen maken, ontstonden in 1994 de eerste Categorieën en Criteria (C&C).

Sinds de nieuwe criteria en categorieën in 1997 ontwikkeld werden heeft een uitgebreide herziening plaatsgevonden en werd een groot aantal aanpassingen doorgevoerd. In januari 2001 volgde een afrondende publicatie van de voorlopig laatste versie (3.1.) van IUCN Categorieën en Criteria.

De standaard

Als de standaard te vaak tussentijds veranderd wordt, kun je natuurlijk niet meer een goede vergelijking maken tussen de verschillende perioden. Daarom is vanaf 2001 de C&C 3.1 de internationale standaard waarmee iedereen moet werken. Dit geldt voor de regionale en voor de internationale rode lijsten die een inzicht geven in wereldwijd bedreigde soorten. Het ligt voor de hand dat de lijsten jaarlijks kunnen worden geactualiseerd; en wel altijd volgens dezelfde criteria.

Het indienen van een evaluatie van een soort, het aantekenen van bezwaar en het publiceren van de lijsten is aan een streng protocol onderhevig. Medio november van ieder jaar stelt de IUCN Sub-committee of Red List Standards de nieuwe lijst vast, die vanaf januari het jaar daarop door iedereen kan worden geraadpleegd via het Internet (<http://www.redlist.org>).

Variatie in Rode Lijsten in Europa

De situatie in Europa is niet eenvoudig. Er zijn meer dan 2.000 Rode Lijstpublicaties bekend, die betrekking hebben op een totaal van 3.701 Rode Lijsten (De Iongh et al., 2003).

In deze groep zitten 139 internationale rode lijsten lijsten die betrekking hebben op grote delen van de aarde, waaronder Europa; 94 Rode Lijsten zijn opgesteld voor de gehele Europese regio en de resterende 3.468 lijsten betreffen nationale of regionale (nationale of sub- nationale) Rode Lijsten (Köppel et al., 2003). Deze 3.468 Rode Lijsten zijn afkomstig uit 49 Europese landen of regio's, waarvan 1.810 afkomstig uit Duitsland, 204 uit Oostenrijk en 144 uit Finland. Gemiddeld zijn er 77 Rode Lijsten voor elk van de 49 geëvalueerde Europese landen.

De 3.701 Rode Lijsten in Europa kunnen zijn opgesteld op verschillende schaalniveaus: administratief (gemeenten, provincies, deelstaten, landen, Europese Unie) maar ook voor bio-geografische gebieden zoals berggebieden en wetlands zoals de Waddenzee.

De systematische groepen waarvoor 3.701 Rode Lijsten in Europa zijn opgesteld verschillen per land of regio, degenen die het meeste behandeld worden zijn in volgorde van belangrijkheid: vaatplanten, vogels, amfibieën en reptielen, vissen en lampreien, zoogdieren, dag- en nachtvlinders, mossen en levermosses, kevers en slakken.

Jammer genoeg is het merendeel van de 3.701 Rode Lijsten in Europa opgesteld met afwijkende C&C's, waardoor ze onderling niet vergelijkbaar zijn.

De toegekende status op een Rode Lijst kan grote consequenties hebben voor investeringen die gedaan worden ter bescherming van de betreffende soorten en hun leefgebieden, omdat deze bijdragen aan natuurbeschermingsprioriteiten. De IUCN Global Red List, bijvoorbeeld, wordt gebruikt voor het opstellen van de bijlagen van de Conventie voor de internationale handel in bedreigde soorten (CITES), en heeft dus ook consequenties t.a.v. de internationale handel in bepaalde Europese soorten. Ook de nationale Rode Lijststatus kan overigens worden meegewogen bij het opstellen van de CITES bijlagen.

Uit de recent gepubliceerde Gobar Red List 2002 van IUCN blijkt dat bij toepassing van de nieuwe IUCN criteria in Europa 43 zoogdiersoorten, 15 vogel-, 13 reptielen-, 9 amfibieën- en 64 vissoorten bedreigd worden met uitsterven in Europa (en wereldwijd, omdat die soorten alleen in Europa voorkomen). Een deel van deze soorten staat in de bijlagen van CITES.

Regionale Rode Lijsten zouden ook een bijdrage moeten leveren aan het opstellen van de Bijlagen van de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn. Bijlage I van de Vogelrichtlijn richt zich op vogelsoorten, die in Europa zeldzaam zijn zoals de aalscholver, de velduil en de zwarte stern. Via Bijlage II van de Habitatrichtlijn zijn beschermd, "de dier- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding, waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is". Onder deze bijlage II valt bijvoorbeeld de

zeggekorfslak, die gebruikt werd voor het belemmeren van de aanleg van de A73 in Nederland. Bijlage IV van de Habitatrichtlijn wijst op “plant en diersoorten van communautair belang, die strikt moeten worden beschermd”. Onder deze bijlage IV vallen bijvoorbeeld de Hamster en de Rugstreepad, die beiden niet op de Nederlandse Rode Lijsten staan. Beide soorten zijn in Nederland gebruikt om bouwprojecten stil te leggen. Bij een hertoetsing met de nieuwe IUCN C&C zouden deze soorten overigens wel een Rode Lijststatus verwerven.

Regionale toepassingsrichtlijnen

Er zijn regionale toepassingsrichtlijnen ontwikkeld door IUCN, om bij het vaststellen van de Rode Lijststatus rekening te kunnen houden met de status van populaties van dezelfde soort in de nabijgelegen regio. De regionale toepassingsrichtlijnen moeten werken met eenduidige definities van begrippen als populatie, populatieomvang, subpopulatie, volwassen organismen, generatie, reductie, continue afname, extreme fluctuaties, sterke fluctuaties, ernstige fragmentering, verspreidingsgebied, leefgebied en locatie.

Het gaat bij de regionale toepassingsrichtlijnen vooral om populaties in aangrenzende gebieden van buurlanden. Door een toepassing van deze richtlijnen kan een opwaardering of een bijstelling naar beneden plaatsvinden. Bij de regionale toepassingsrichtlijnen is een protocol ontwikkeld waarbij een aantal stappen doorlopen wordt. Zo wordt van een soort bijvoorbeeld getoetst of die wel of geen broedende migrant is, of de populatie onderhevig is aan immigratie van individuen die kunnen overleven in het gebied, of er verwacht wordt dat deze immigratie afneemt en of de populatie beschouwd wordt als een ‘sink’. Dit laatste betekent, dat de populatie zichzelf niet in stand kan houden zonder migratie van buitenaf.

Nederlands beleid t.a.v. Rode Lijsten

Inmiddels gebruiken weliswaar steeds meer Europese landen waaronder Finland, Zweden, Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk de nieuwe IUCN C&C, maar een groot aantal landen, zoals Nederland, hanteert nog steeds eigen criteria. Nederland voert momenteel een beleid waarbij zowel Rode Lijsten als doelsoorten worden gebruikt en heeft voorlopig niet gepland de nieuwe IUCN C&C op alle nieuwe Rode Lijsten toe te passen (Bal et al., 2001). Nederland selecteert soorten op tenminste twee van de volgende drie criteria: 1. internationale zeldzaamheid, 2. landelijke dalende trend onder meer op grond van het voorkomen in kilometerhokken en 3. landelijke zeldzaamheid. (<http://www.nciucn.nl/nederlands/tijdschrift/cop6/harmonisatie.htm> geraadpleegd 17 sept. 2006). Wel is er een proefproject in voorbereiding voor de herziening van de Rode Lijst van vogels. In 2002 werden negen Nederlandse nationale Rode Lijsten officieel gepubliceerd in de Staatscourant (zoogdieren, vogels, vlinders, reptielen & amfibieën, paddestoelen, korstmossen, libellen, krekels & sprinkhanen en zoetwatervissen), die tot stand kwamen op basis van nationale Categorieën en Criteria.

Nadelen van en kritiek op het Nederlandse toetsingskader voor Rode Lijsten en de wijze waarop in Nederland met Rode Lijsten wordt omgegaan:

- De correctiefactoren die worden toegepast voor de verschillende Rode Lijsten kunnen de toets der wetenschappelijke kritiek niet doorstaan (Heijerman & Turin, 1999; Van Strien, 1999).

- Hoewel in het Meerjarenprogramma uitvoering soortenbeleid 2000-2004 (Min. LNV, 2000) wordt gesteld dat door middel van de Rode Lijsten periodiek de balans wordt opgemaakt hoe goed en slecht het gaat met een bepaalde soortgroep en de Rode Lijsten zelfs een graadmeter worden genoemd voor de effectiviteit van de soortenbeleid, functioneert dit niet. In de praktijk vindt herziening van de Rode Lijsten niet binnen 10 jaar plaats, zoals bij IUCN, laat staan dat er jaarlijks bijstellingen mogelijk zijn. Vanuit de Nederlandse Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) komen signalen dat voor bepaalde taxonomische groepen de nieuwe IUCN C&C een beter en objectiever toetsingskader vormen als het gaat om het inschatten van het risico op uitsterven in Nederland dan de bestaande nationale C&C. Er zijn echter ook vertegenwoordigers van PGO's die dit niet ondersteunen (De Jongh & Van Gelder, 2002). Rode Lijstsoorten spelen nauwelijks een rol bij Ecologische Netwerken in Nederland en Europa (Bennett, 2003).

Nadelen van het werken met de IUCN normen:

- Het verlies aan continuïteit: voor een groot aantal soorten in Nederland zal de toepassing van de nieuwe IUCN C&C (versie 3.1.) in combinatie met de regionale toepassingsrichtlijnen een verandering van hun Rode Lijststatus betekenen. Bij een zeer kleine steekproef van acht soorten bleek er bij toepassing van de nieuwe IUCN C&C bij zeven soorten een statusverandering op te treden op de Nederlandse Rode Lijsten (De Jongh & van Gelder, 2002).
- Door de verschuiving in Rode Lijststatus bij toepassing van de nieuwe IUCN C&C kan niet uitgesloten worden dat de Nederlandse Rode Lijsten structurele veranderingen zullen ondergaan qua lengte en samenstelling. Een voorbeeld is al voorhanden: bij een toetsing van de Nederlandse Rode Lijst voor zoetwatervissen aan de nieuwe IUCN C&C liep het aantal Rode Lijstsoorten terug van 24 naar 17 (De Nie, 2003). Omdat Rode Lijsten in Nederland nog niet eerder zijn herzien, is dit probleem te ondervangen door met terugwerkende kracht de oude lijsten ook opnieuw te toetsen.
- Een ander nadeel is het signaal dat uit zal gaan naar de politiek, van het mogelijk inkorten van de Rode Lijsten door toepassing van de IUCN C&C.

Het enorme voordeel van de grotere geloofwaardigheid en flexibiliteit van de Nederlandse Rode Lijsten compenseert volgens mij echter op termijn ruimschoots deze nadelen. Een argument voor behoud van de Nederlandse Rode Lijsten is een mogelijke Nederlandse bijdrage aan de Europese harmonisatie van Rode Lijsten.

De praktijk van de Rode Lijst in Nederland

Natuurlijk wilde ik graag weten wat in Nederland in de praktijk gebeurt. Ik ben gaan praten met Chris van Swaay van De Vlinderstichting, die vrij kritisch staat tegenover de Rode Lijsten en met Raymond Creemers van de Stichting Reptielen- Amfibieën- en Vissen Onderzoek Nederland (RAVON). RAVON werkt ook met een rode lijst en heeft vrijwilligers die onderzoek in het veld doen en hun situatie lijkt op die van Ter Haar.

Criteria Rode Lijst en de relatie met de Flora- en Faunawet

Chris van Swaay noemt verschillende bezwaren tegen Rode Lijsten. Hij begint met het al eerder gesignaleerde probleem van het kiezen van de criteria. Wil je alle soorten beschermen (zoals de IUCN) of wil je vooral een trend aangeven? Je zou moeten

werken met de criteria van de IUCN. maar het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) hanteert in Nederland heel andere criteria en werkt met een matrix die als assen heeft de mate van zeldzaamheid en de trend die een bepaalde soort vertoont vanaf 1950. De term trend wordt in de statistiek gebruikt om het algemene verloop dat cijfers in een bepaalde periode vertonen, aan te geven. Zoals ook hierboven al te lezen is, hebben de IUCN criteria een hele ontwikkeling doorgemaakt: het begon met een korte beschrijving, en groeide via eenvoudige criteria uit tot ingewikkelde regels. En die regels worden maar steeds bijgesteld, zodat een bepaalde regel er op een gegeven moment door alle uitzonderingen uitziet als een lappendeken. Chris geeft het voorbeeld van de dagpauwoog, maar hij had net zo goed de citroenvlinder of het groot koolwitje kunnen nemen. Een zwaarwegend criterium is natuurlijk de achteruitgang van een soort. De dagpauwoog is sinds 1950 met 79% achteruitgegaan en zou dus op de rode lijst moeten komen. Maar omdat het hoofddoel de soortbescherming is, en dus vooral bescherming van soorten beschermen die dreigen uit te sterven, en omdat de dagpauwoog welachteruit gaat, maar geen bedreigde soort is, moet de regel bijgesteld worden. Dit is overigens inmiddels gebeurd.

In ons land worden de criteria vastgesteld door de minister, met behulp van een basisrapport, samengesteld door een aantal deskundigen. Vanuit de vlinderwereld maken Frits Bink en Klaas Kaag maken deel uit van dit panel van deskundigen. Het nieuwe basisrapport is net klaar en kan dus een rol gaan spelen. De lijst is geldig vanaf het moment van publicatie in de Staatscourant. Maar er is een spanningsveld tussen Rode Lijst en de Flora- en Faunawet, want de Rode Lijst geeft geen beschermende status want dat is geregeld in de Flora- en Faunawet en de Habitat richtlijn van “Europa”.

Consequenties van een Rode Lijst voor vlinder-inventarisaties

Op de vraag aan Van Swaay of de Ter Haar-leden bang moeten zijn voor een eventuele Rode Lijst voor nachtvlinders omdat men soms in het buitenland vervelende ervaringen heeft, reageert Chris verbaasd. Soortbescherming in Nederland is juist niet een simpel vangverbod; soortbescherming wordt geregeld via een wettelijke bescherming door de Flora- en Faunawet. Soortbescherming heeft tot doel om het leefgebied van soorten te behouden of uit te breiden en de kwaliteit te verbeteren. Dat is uiteindelijk de enige manier om een soort te beschermen

Maar zelfs als meer nachtvlinders beschermd worden via de Flora- en Faunawet zal dat niet zoveel uitmaken voor nachtvlinderwerk. Nu al vangen veel mensen in natuurgebieden en vinden het normaal de terreineigenaar om toestemming te vragen. Het enige verschil zal zijn dat je die ene beschermende soort niet mag meenemen. Dat zijn er nu twee: de spaanse vlag *Euplagia quadripunctaria* (Poda) en de teunisbloempijlstaart *Proserpinus proserpina* (Pallas). Het zouden er misschien ooit meer kunnen worden, maar dat is een langdurig proces dat niets met actieve soortenbescherming te maken heeft.

Toch nog vragen over Rode Lijsten.

Werkt een Rode Lijst eigenlijk? Chris van Swaay is sceptisch: “Nou, nee, er zijn een aantal lokale succesjes, maar verder niet en die worden overschaduwd door de enorme invloed van verdroging en intensieve landbouw. Een rode lijst is vooral van belang voor het beleid van het Ministerie ten behoeve van soortbescherming.”

Is in Nederland een Rode Lijst voor nachtvlinders eigenlijk nodig? Vanuit de literatuur en uit de gesprekken is daar niet onmiddellijk een antwoord op te vinden. Er zijn wel een aantal zaken, die de meesten van ons zullen onderschrijven zoals de achteruitgang van het aantal vlinders en verschuivingen in soorten, zich uitend in de voor- en achteruitgang van populaties, het verdwijnen van soorten en het verschijnen van nieuwkomers waarbij onder meer gedacht moet worden aan exoten die meeliften met verhandelde planten. Zo is het de ervaring van velen dat de aantallen vlinders in de loop der jaren minder geworden zijn, ook van algemene soorten. Een verzuchting van een van onze oudere leden is, dat het vanglakken vandaag de dag veel minder zwart van de vlinders ziet dan 50 jaar geleden. Diverse soorten worden heel weinig gezien of in het geheel niet meer waargenomen.

Kennis vergaren

In welke mate een en ander plaatsvindt weten we niet precies en of de achteruitgang en de verschijning van soorten die nieuw zijn voor Nederland echt te maken heeft met de opwarming van ons klimaat is ook nog niet helemaal duidelijk.

We weten op dit moment veel te weinig om nu al te gaan spreken over het opstellen van Rode Lijsten omdat het hiervoor benodigde wetenschappelijke onderzoek ontbreekt.

In Engeland zijn sommige soorten duidelijk zeldzamer geworden maar andere daarentegen algemener (Fox et al., 2006). Een vluchtig onderzoek in de database van de Werkgroep Vlinderfaunistiek laat zien dat dit onderzoek niet zo maar vertaald kan worden naar de Nederlandse situatie omdat sommige soorten die in Groot-Britannië zeldzaam geworden waren bij ons juist algemener waren geworden en omgekeerd. Dit onderstreept dat we eerst grondig wetenschappelijk onderzoek nodig hebben voordat we gaan praten over Rode Lijsten, maar het is de vraag of die tijd ons gegund is.

Is de komst van een Rode Lijst voor nachtvlinders onontkoombaar?

Ja, ik denk wel dat er een Rode Lijst voor nachtvlinders moet komen, mits er goed onderzoek gedaan is. Uit de “Proceedings of an International Seminar” in Leiden (Iongh et al., 2002) haal ik de volgende aantallen betreffende Rode Lijsten voor vlinders en nachtvlinders: Noorwegen 3, Zweden 2, Finland 8, Estland 2, Letland 3, Litouwen 1, Polen 3, Slowakije 2, Tsjechië 1, Hongarije 1, Oostenrijk 16, Liechtenstein 2, Zwitserland 5, Duitsland 146, Denemarken 4, Nederland 2, België 2, Luxemburg 2, Verenigd Koninkrijk 5, Portugal 2, Spanje 3, Frankrijk 1, Italië 6, Turkije 1, Albanië 1, Servië/Montenegro 1, Slovenië 3, Oekraïne 2.

Deze lijst laat duidelijk zien dat het maken van Rode lijsten voor dag- en nachtvlinders gewoon zaak is en daarom denk ik dat er in ons land niet aan te ontkomen is dat er een Rode Lijst voor Nachtvlinders komt. Er is geen eenduidig uitgangspunt bij het maken van een Rode Lijst. Sommige zijn landelijk en andere zijn regionaal en weer andere zijn bestemd voor een bepaald biogeografisch gebied of zelfs voor een bepaald natuurmonument. De twee Nederlandse lijsten slaan op de “gewone” rode lijst en de Habitatrichtlijn.

De situatie bij RAVON.

Stel dat er een Rode lijst voor Nachtvlinders zou komen, kunnen de Ter Haar-leden dan hun activiteiten voort blijven zetten? Chris van Swaay van de Vlinderstichting ziet geen

problemen en Raymond Creemers van RAVON maakt me duidelijk dat het hebben van een Rode Lijst en het krijgen van een ontheffing tot het vangen van of het doen van onderzoek eigenlijk niets met elkaar te maken hebben.

De afdeling van “de Dienst Regelingen” van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij verstrekt vergunningen om af te wijken van de gestelde regels. Eerst moest iemand die een vergunning wilde hebben dat bij die dienst zelf aanvragen, maar later heeft RAVON toestemming gekregen om dat te regelen voor hun studiegebied met de verplichting éénmaal per jaar een overzicht te geven van de afgegeven vergunningen. De Algemene Inspectie Dienst (AID) die in het veld de gang van zaken op dit gebied controleert, vraagt altijd naar deze vergunning als men tijdens een veldonderzoek komt controleren. Dat is voor ons een belangrijk gegeven. Mocht er ooit een Rode Lijst voor nachtvlinders komen dat zal er een organisatie moeten zijn die de verantwoordelijkheid toegewezen krijgt vergunningen te verlenen. In ons geval zou dat het bestuur van de NEV zijn, maar misschien ook het bestuur van de sectie Ter Haar zelf.

Mocht er al een Rode Lijst voor nachtvlinders komen dan zal met ons eenzelfde regeling getroffen moeten worden als die welke met RAVON getroffen is.

Literatuur

- Bal, D. , H.M. Beije, M. Fellingner, R. Haveman, A.J.F.M. Opstal & F.J. Zadelhoff, 2001. Handboek Natuurdoeltypen. Ministerie van LNV, Expertisecentrum. LNV Rapportnr. 2001/020.
- Bennett, G., 2003. Ecological networks in relation to Red Lists, In: Proceedings International Conference on the Harmonization of European Red Lists. Ed. H.H.de Jongh, W. Bergmans, M.J. van Gelder & O.Banki (in press).
- Fox, R, Conrad, K.F., Parsons, M.S., 2006. The state of Britain's larger moths. Uitg.: Butterfly Conservation and Rothamsted Research, Wareham.
- Heijerman, Th. & H. Turin, 1999. Rode Lijsten en evaluatie van het Nederlandse Natuurbeleid ofwel kunnen Rode Lijsten korter? De Levende Natuur 100: 286-291.
- Jongh, H.H. de & M.J. van Gelder, 2002. Report of a Training workshop on the application of the new IUCN Categories and Criteria version 3.1. on Netherlands Species cases. Centre of Environmental Science, Leiden University: 7.
- Jongh, H.H., 2003. Harmonisatie van Rode Lijsten in Europa, De Levende Natuur, 104: 172-176.
- Jongh, H.H. de, O.S. Bánki, W. Bergmans and M.J. van der Werff ten Bosch (eds.), 2003. The Harmonization of Red Lists for threatened species in Europe. Proceedings of an International Seminar in Leiden 27 and 28 November 2002. Georganiseerd door Centrum voor Milieuwetenschappen Leiden (CML), het Nederlands Comité voor IUCN en het IUCN Rode Lijst Programma. Uitgave van de Nederlandse Commissie voor Internationale Natuurbescherming, Mededelingen No. 38, Leiden.
- Köppel, C., F. Jansen, J. Burton, M. Schnittler & N. Hirneisen, 2003. A statistical survey on European Red Lists, In: Proceedings International Conference on the

- Harmonization of European Red Lists. Ed. H.H. de Iongh, W. Bergmans, M.J. van Gelder & O. Banki.
Ministerie van LNV, 2000. PSO en IPO. Meerjarenprogramma Uitvoering Soortenbeleid 2000-2004.
- Nie, H. de, 2003. Red Listing of Freshwater fishes in the Netherlands. In: H.H.de Iongh, W. Bergmans, M. J. van Gelder & O. Banki (eds.). Proceedings International Conference on the Harmonization of European Red Lists
- Strien, A.J. van, 1999. Rode Lijsten zijn zinvol. *De Levende Natuur* 101: 94-95.
<http://www.redlist.org>
<http://www.nciucn.nl/nederlands/tijdschrift/cop6/harmonisatie.htm>

Aanbevolen literatuur.

- Bekker, R & E.J. Lammerts, 2002. Groene stippen voor Rode Lijstsoorten: evaluatie van herstelmaatregelen. *De Levende Natuur* 103: 48-52.
- Gärdenfors, U., C. Hilton-Taylor, G. Mace & J.P. Rodríguez, 2001. The application of IUCN Red List Criteria at Regional levels. *Conservation Biology* 15 (5): 1206-1212.
- Griffiths, H.I. & D.H. Thomas, 1997. The conservation and management of the European badger, *Meles meles*. Council of Europe.
- Hilton Taylor, C. (red.), 2000. 2000 IUCN Red List of Threatened Species. IUCN, Gland & Cambridge.
- Iongh, H.H. de & H.T.H. Prins (red.), 2000. International Seminar on Species Conservation; the IUCN Red List categorie discussed. Proceedings of an International Workshop, Mededelingen Nederlandse Commissie voor Internationale Natuurbescherming. Leiden, maart 1998.
- Nechay, G. 1999. Revised report on the status of Hamsters in Europe. Standing Committee, Council of Europe.
- Oldfield, S., C. Lusty & A. MacKinven, 1998. *The World List of Threatened Trees*. World Conservation Press, Cambridge.

Websites

- <http://www.uicn.org/bookstore/TOCs/mountain-guide-toc.htm>
www.minlnv.nl/servlet/page?_pageid=355&_dad=portal30&_schema=PORTAL30-46k
<http://www.mnp.nl/mnc/i-nl-1333.html>
<http://www.vlinderstichting.nl/index.asp?CatID=13&SubCatID=163&PageID=307>
<http://www.butterfly-conservation.org/index.php>

NAJAARSBIJEENKOMST VAN DE SECTIE SNELLEN

De najaarsbijeenkomst wordt gehouden op

Zaterdag 28 oktober 2006

Om 11.00 uur in Partycentrum De vijf Hoeven, Kortehoevenseweg 63, 4128 CN
Lexmond, tel: 0347-341933.

AGENDA

Wij willen er een bijzondere bijeenkomst van maken door stil te staan bij het 25-jarig bestaan van de sectie Snellen.

10.30	Zaal open
11.00	Opening
12.00	Rondvraag
12.30	Lunchpauze
13.30	Faunistische mededelingen
16.00	Sluiting

Tijdens de middagpauze zal Eddy Vermandel entomologische instrumenten en hulpmiddelen ter verkoop tonen. Tevoren kunt u inlichtingen krijgen en/of bestellingen plaatsen. Tel: 0114-370378; e-mail: info@vermandel.com

Voor beide bijeenkomsten geldt dat er koffie is en u kunt ook frisdrank, broodjes, soep, tosti's etc. kopen bij de bar. Het staat iedereen vrij om een eigen lunch mee te nemen.

BUSLIJNEN

Van Utrecht CS naar Lexmond en viceversa: 154

NAJAARSBIJEENKOMST VAN DE SECTIE TER HAAR

De najaarsbijeenkomst wordt gehouden op

Zaterdag 14 oktober 2006

Om 11.00 uur in partycentrum De Vijf Hoeven, Kortenhoevenseweg 63, 4128 CN
Lexmond Tel. 0347 - 341 933.

AGENDA

10.30 uur	Zaal open
11.00 uur	Opening door de Voorzitter & Bestuursmededelingen met o.a. Goedkeuring notulen vorige vergadering Bestuursverkiezing WVF + Verkiezing vertegenwoordigers uit leden voor WVF Mededelingen van de Penningmeester
11.30 uur	Rode Lijsten en voordracht Hans de Jong met discussie
12.25 uur	Rondvraag
ca 12.30 uur	Pauze
14.00 uur	Faunistische mededelingen
16.00	Sluiting

Tijdens de middagpauze zal Eddy Vermandel entomologische instrumenten en hulpmiddelen ter verkoop tonen. Tevoren kunt u inlichtingen krijgen en/of bestellingen plaatsen. Tel: 0114-370378; e-mail: info@vermandel.com

Voor beide bijeenkomsten geldt dat er koffie is en u kunt ook frisdrank, broodjes, soep, tosti's etc. kopen bij de bar. Het staat iedereen vrij om een eigen lunch mee te nemen.

BUSLIJNEN

Van Utrecht CS naar Lexmond en viceversa: 154